ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ
'Ακαδημαϊκοῦ
'Ομοτίμου καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΠΟΥΔΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

'Η γλῶσσα δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς φυσικὴν ἀνάγκην τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀναπνευστικὴ λειτουργία, ἡ λειτουργία τῶν κινήσεων κ.τ.λ. Καὶ τὰ ὄργανα δέ, τῶν ὁποίων αὕτη ποιεῖται χρῆσιν, δὲν εἶναι ἀποκλειστικῶς γλωσσικά, π.χ. ὁ θώραξ μετὰ τῶν κινήσεων αὐτοῦ, ὁ λάρυγξ, τὰ χείλη, ἡ γλῶσσα κ.τ.λ., ἀλλ' ἐξυπηρετοῦσι κυρίως ἄλλας ἀνάγκας τοῦ ὀργανισμοῦ. 'Ιδίᾳ εἶναι ἀρχικῶς ὄργανα τῆς ἀναπνευστικῆς λειτουργίας καὶ τῆς λειτουργίας πρὸς λῆψιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς τροφῆς. Προσέτι δύναται ὡρισμένη ἀτέλεια τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἰδίᾳ ἀτέλεια τῆς ἀκοῆς νὰ κωλύσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης, ἐνῷ ἀντιθέτως ἀδράνεια ἢ βλάβη ὀργάνων, θεωρουμένων ἀπαραιτήτων διὰ τὴν ἔναρθρον γλῶσσαν, δὲν ἐμποδίζουσι πολλάκις τὴν ἄσκησιν αὐτῆς. Τέλος δὲ ὁ λόγος δὲν εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸν μέσον ἐκφράσεως τῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλα μέσα, ἄλλα εἴδη γλώσσης [1]. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ γλῶσσα δικαίως τάσσεται μεταξὺ τῶν σπουδαιοτάτων ψυχικῶν λειτουργιῶν, ὡς ἐξυπηρετοῦσα πολλαπλῶς τὸν ἄνθρωπον καὶ προάγουσα τὸν βίον αὐτοῦ.

'Εν πρώτοις παρατηροῦμεν, ὅτι θεμελιώδης προϋπόθεσις πρὸς πρόσκτησιν τῆς γλώσσης εἶναι ἡ ὕπαρξις ἀκοῆς. 'Ο κωφὸς παῖς καθίσταται καὶ κωφάλαλος. Λέγοντες δὲ γλῶσσαν, νοοῦμεν τὴν δι' ἰδιαιτέρων τινῶν κινήσεων τοῦ σώματος, καὶ δὴ τὴν δι' ἐνάρθρων φωνῶν ἐκδήλωσιν καταστάσεων τοῦ ψυχικοῦ βίου. Εἰδικώτερον δ' ἀνήκει ἡ γλῶσσα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐκφραστικῶν κινήσεων καί, ὅπως τὸ ἐρυθριᾶν, γελᾶν, κλαίειν κ.τ.λ., ἐξωτερικεύει

---

1. Γλῶσσα ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ δύναται νὰ κληθῇ καὶ ἡ δι' ἄλλων κινήσεων τοῦ σώματος, πλὴν τῶν ἐνάρθρων φωνῶν, ἐκδήλωσις ψυχικῶν καταστάσεων, κατεχουσῶν τὸν ἄνθρωπον.

καὶ αὕτη ψυχικὰς καταστάσεις, φαινόμενα ἐσωτερικά, τ.ἔ. αἰσθήματα, ἰδέας, συναισθήματα, βουλήματα.

Ὑπολαμβάνεται δὲ ἡ ἔρευνα τῆς γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ φαινομένου τούτου παρὰ τῷ παιδὶ δικαίως ὡς ἔχουσα ὑψίστην ψυχολογικὴν καὶ παιδαγωγικὴν σημασίαν. Ἐν πρώτοις αὕτη παρέχει ἀσφαλὲς κριτήριον πρὸς γνῶσιν τῆς ὅλης τοῦ παιδὸς ψυχικῆς ἐξελίξεως. Ἡ γλῶσσα, διὰ τῆς ὁποίας κυρίως καθίσταται ὁ ἄνθρωπος τοσοῦτον ὑπέρτερος τοῦ ζῴου, εἶναι μέσον σκοπιμώτατον πρὸς γνῶσιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς. Ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ παιδὸς εἶναι δυνατὸν νὰ μορφώσῃ τις ἰδέαν περὶ πολλῶν αὐτοῦ ψυχικῶν δεξιοτήτων. Ἰδίᾳ δὲ παρέχει αὕτη κριτήριον ἀσφαλὲς περὶ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Τοῦτο κατανοοῦμεν, ἀναλογιζόμενοι τὴν στενὴν σχέσιν, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ γλώσσης καὶ νοήσεως. Ὑπάρχει παραλληλία μεταξὺ τῶν διανοημάτων τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ταῦτα ἐκδηλοῦνται ὑπ' αὐτοῦ γλωσσικῶς. Ἡ φύσις τοῦ λέγειν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ διανοεῖσθαι καὶ ὁ μὴ ὀρθῶς ἐκφραζόμενος δὲν δύναται νὰ διανοηθῇ ὀρθῶς.

Τὴν σχέσιν ταύτην κυροῦσι καὶ τὰ ἑπόμενα δεδομένα τῆς ἐμπειρίας: Ἐν πρώτοις ἡ παρατήρησις τῆς ἐξελισσομένης παιδικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐξελισσομένης διανοήσεως καταδεικνύει, ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ἰσχυρότατον κίνητρον τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως. Ὅσῳ μᾶλλον προβαίνει ἡ γλωσσικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδός, τοσούτῳ περισσότερον ἐνισχύεται παρ' αὐτῷ τὸ νοεῖν καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἱκανότης πρὸς μόρφωσιν ἐννοιῶν, κρίσεων, συλλογισμῶν [1]. Τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ γλώσσης καὶ νοήσεως δεικνύει περαιτέρω ἡ παραβολὴ τῆς γλώσσης τῶν ἀπαιδεύτων λαῶν πρὸς τὴν τῶν προηγμένων. Οὕτω τῶν ἀρχεγόνων λαῶν αἱ γλῶσσαι εἶναι ἁπλούσταται καὶ πενιχρόταται, ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἀτελεστάτην διανόησιν αὐτῶν. Ὅσον δὲ προάγονται διανοητικῶς οἱ ἄνθρωποι, τοσοῦτον καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν πλουτίζεται καὶ καθίσταται τελειοτέρα.

Καὶ παρὰ τοῖς προηγμένοις δὲ λαοῖς παρατηροῦνται διαφοραὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, ἀνάλογοι πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῆς μορφώσεως αὐτῶν καὶ τὰς διαφορὰς ἐν τῷ τρόπῳ, κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτοι διανοοῦνται. Ἕτερον τεκμήριον τῆς στενοτάτης σχέσεως μεταξὺ γλώσσης καὶ διανοήσεως εἶναι τοῦτο: Πρόσωπα ἐν τῷ αὐτῷ περιέχοντι αὐξηθέντα, ἅτινα ὅμως διαφόρως διανοοῦνται, ἐκφράζονται καὶ διαφόρως. Ὅθεν ὁ Δημόκριτος ἀποκαλεῖ τὴν γλῶσσαν «ψυχῆς ἄγγελον». Καὶ ὁ Leibnitz ὀνομάζει αὐτὴν «ψυχῆς κάτοπτρον».

Εἶναι δ' ἡ γλῶσσα οὐ μόνον ὄργανον πιστότατον τοῦ διανοουμένου ἀνθρώπου καὶ κριτήριον ἀσφαλέστατον τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, ἀλλὰ

---

1. Ἕνεκα τῆς τοιαύτης παραλληλίας μεταξὺ τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς ψυχικῆς ἐξελίξεως ἡ παρακολούθησις τῆς πρώτης θεωρεῖται ἀσφαλέστατον μέσον πρὸς γνῶσιν τῆς δευτέρας.

καὶ μέσον σκοπιμώτατον πρὸς προαγωγὴν τοῦ ὅλου ψυχικοῦ βίου αὐτοῦ. Διὰ τῶν λέξεων στερεοποιοῦνται τὰ στοιχεῖα τῆς συνειδήσεως, τὰ ἄλλως ρευστὰ καὶ ἀσταθῆ, καθορίζονται, προσλαμβάνουσι μορφήν, διαφυλάττονται, συνάπτονται πρὸς ἄλληλα καὶ δύνανται νὰ μεταδίδωνται ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ χρησιμοποιῶνται κατὰ τὰς ἑκάστοτε ἀναφαινομένας ἀνάγκας. Περαιτέρω ἡ γλῶσσα διαφυλάττει τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν παρῳχημένων γενεῶν, ἐπιτρέπει νὰ ἐνστερνισθῶμεν τὰς θρησκευτικάς, ἠθικάς, ἐπιστημονικὰς καὶ ποικίλας ἄλλας ἰδέας τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινωνίας, τῆς ἀνθρωπότητος καὶ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν συνέχισιν τῆς πολιτιστικῆς ἐργασίας. Τέλος δὲ διὰ τῆς γλώσσης κατορθοῦμεν δεχόμενοι τὰς ξένας ἰδέας νὰ πλουτίζωμεν τὴν διάνοιαν ἡμῶν καὶ ἐξελίσσωμεν τὰς ψυχικὰς ἡμῶν δεξιότητας.

Κατ' ἐξοχὴν δὲ συντελεῖ ἡ γλῶσσα πρὸς προαγωγὴν τῆς νοήσεως τοῦ ἀτόμου. Ὅσῳ μᾶλλον ἀφῃρημένη εἶναι ἡ νόησις ἡμῶν, τοσούτῳ μᾶλλον εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ χρησιμοποιῶμεν τὰ γλωσσικὰ σύμβολα. Διὰ τῶν λέξεων, αἵτινες εἶναι δεσμοί, ἑνοῦντες πάντα τὰ γνωρίσματα ὅλου τινός, καὶ αὐτοῦ τοῦ τὰ μάλιστα περιπλόκου καὶ συνθέτου, ἀποβαίνει δυνατὴ ἡ κυρίως νόησις, ἡ διὰ γενικῶν καὶ ἀφῃρημένων ἐννοιῶν. Ἡ ταχύτης καὶ εὐκινησία τῆς ἀφῃρημένης νοήσεως κατορθοῦται κυρίως, διότι δὲν ἀναγκάζεται τὸ ἄτομον νὰ ἀναπλάττῃ ἅπαν τὸ περιεχόμενον ἑκάστης ἐννοίας. Παραιτεῖται τῆς χρήσεως τῶν δυσκινήτων ἕνεκα τοῦ περιεχομένου αὐτῶν πραγματικῶν παραστάσεων καὶ ἀρκεῖται εἰς τὰ γλωσσικὰ σύμβολα, τὰς λέξεις. Καθόλου εἰπεῖν, ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ἀφῃρημένης νοήσεως. Αὕτη προάγει τὴν νόησιν μέχρι τοῦ ὑψίστου σημείου τῆς τελείας ἀναλύσεως τῶν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ δεδομένων εἰς τὰ ἔσχατα αὐτῶν στοιχεῖα. Ἄνευ δ' αὐτῆς θὰ ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἡ τῶν ἰδεῶν ἐκδήλωσις, διατήρησις καὶ ἐξέλιξις καὶ ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ.

Διὰ τὸν ἓν ἐξελίξει δὲ εὑρισκόμενον παῖδα ἀποβαίνει ἰδιαιτέρας σημασίας ἡ ἔναρξις τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρήσεως τῆς γλώσσης, ὡς ἀνοίγουσα εἰς αὐτὸν νέας πηγὰς γνώσεως καὶ εὐρύνουσα τὸν πνευματικὸν ὁρίζοντα αὐτοῦ. Αὕτη ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὰ πράγματα, νὰ ὀνομάζῃ αὐτὰ καὶ νὰ διαστέλλῃ τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Αὕτη περαιτέρω ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν πραγμάτων ἀπομεμακρυσμένων, μὴ ἀντιληπτῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων, καὶ νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀπόντα πρόσωπα καὶ παρῳχημένας ἐποχάς.

Ἐν τούτοις παρὰ τὴν πολυμερῆ σημασίαν τῆς γλώσσης διὰ τὸν ψυχικὸν βίον καὶ τὴν στενοτάτην αὐτῆς σχέσιν πρὸς πλεῖστα ψυχικὰ φαινόμενα καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν νόησιν, πρέπει νὰ προφυλαττώμεθα ἀπὸ ὑπερβολῶν, εἰς τὰς ὁποίας τινὲς ὑπέπεσαν, ζητοῦντες νὰ παραστήσωσιν οὕτω στενὸν τὸν σύνδεσμον τοῦ ψυχικοῦ βίου μετὰ τῆς γλώσσης, ὥστε ἐξαρτῶσιν ἀπ' αὐτῆς τὰς σπουδαιοτάτας ψυχικὰς λειτουργίας. Ἰδίᾳ δὲ ταυτίζουσι γλῶσσαν καὶ δια-

νόησιν, θεωροῦντες, ὅτι γλῶσσα εἶναι τὸ γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ νοεῖν, νοεῖν δὲ τὸ ἐσωτερικῶς λέγειν καὶ ὅτι ἄνευ γλώσσης δὲν ὑπάρχει νόησις. Ἡ τάσις αὕτη ἀποτελεῖ ὑπερβολήν, διότι ποικίλα φαινόμενα μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἀπὸ τῆς γλώσσης. Οὕτω τὸ νήπιον πρὸ τῶν λέξεων σχηματίζει αἰσθήματα, βλέπει, ἀκούει, ἅπτεται, γεύεται, ὀσφραίνεται, πρὶν ἀρχίσῃ νὰ ὁμιλῇ. Καὶ ἡ μνήμη ἄρχεται λειτουργοῦσα παρ' αὐτῷ, εἰ καὶ ἀσθενῶς, ἐνωρίτερον τῆς ἐμφανίσεως τῆς γλώσσης. Καὶ αὐτὴν τὴν ἔναρξιν τῶν ἀνωτέρων νοητικῶν λειτουργιῶν, τοῦ συγκρίνειν καὶ διακρίνειν, τοῦ σχηματίζειν ἐννοίας, κρίσεις, συλλογισμοὺς τάττουσι πολλοὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ κυρίως γλωσσικοῦ σταδίου. Ἀλλὰ καὶ τὰ ζῷα αἰσθάνονται καί τινα ἐξ αὐτῶν ἔχουσι μνήμην, ἂν καὶ στεροῦνται τῆς γλώσσης [1].

Καὶ αὐτὴ δ' ἡ νόησις, εἰ καί, ὡς εἴπομεν, διατελεῖ εἰς στενότατον σύνδεσμον μετὰ τῆς γλώσσης, δὲν ταυτίζεται πρὸς αὐτήν, ὡς πολλοὶ ἀποδέχονται, ἀλλ' ἐξελίσσεται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως. Ἐν πρώτοις αἱ ἀρχαὶ τῆς γλώσσης βιολογικῶς εἶναι πρεσβύτεραι τῶν ἀρχῶν τῆς νοήσεως αὐτοῦ. Πλὴν δὲ τούτου ἡ πρώτη νόησις τοῦ παιδὸς ἤτις, κυρίως εἰπεῖν, ἀποτελεῖ προβαθμίδα τοῦ διανοεῖσθαι, τελεῖται οὐχὶ διὰ λέξεων, ἀλλὰ διὰ παραστάσεων πραγματικῶν, ἰδίᾳ ὀπτικῶν. Ἄρχεται δὲ λειτουργοῦσα παρὰ τῷ παιδὶ ἤδη κατὰ τὴν προγλωσσικὴν περίοδον αὐτοῦ. Ἡ δὲ κυρίως νόησις, ἡ διὰ γενικῶν καὶ ἀφῃρημένων ἰδεῶν τελουμένη καὶ ἔχουσα ὡς ὄργανον τὴν γλῶσσαν, ἄρχεται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ λειτουργοῦσα χρόνον μακρὸν μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρόσκτησιν τῆς γλώσσης.

Εἰδικώτερον δὲ κυροῦσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς νοήσεως ἀπὸ τῆς γλώσσης ταῦτα τὰ φαινόμενα: Οἱ ἐκ γενετῆς κωφάλαλοι διανοοῦνται, καίτοι δὲν δύνανται νὰ ὁμιλῶσιν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἔχοντες καλῶς λειτουργούσας τὰς αἰσθήσεις διανοοῦνται πολλάκις ἄνευ λέξεων. Ἡ ἐμπειρία παρέχει καὶ τὰ ἑπόμενα δείγματα σχετικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς γλώσσης ἀπὸ τῆς διανοήσεως: Πλεῖστοι ἄνθρωποι ἔχουσιν ἐξόχως ἐξειλιγμένην τὴν γλωσσικὴν δεξιότητα, δυνάμενοι νὰ ὁμιλῶσι μετ' εὐφραδείας, καὶ ὅμως εἶναι μετρία ἡ ἰσχὺς τῆς νοήσεως αὐτῶν. Ἀντιθέτως ἄλλοι, ἔχοντες ἰσχυρὰν διάνοιαν καὶ κριτικὴν ἱκανότητα, στεροῦνται ἀναλόγου πρὸς τὰς ἰδέας αὐτῶν γλωσσικῆς εὐχερείας.

Σημειωτέον καὶ τοῦτο: Ἡ γλῶσσα εἶναι ἀνεπαρκὲς μέσον πρὸς ἀπεικόνισιν τῶν παραστάσεων, διανοημάτων, συναισθημάτων. Αὕτη ἀποτελεῖ μὲν τὴν σαφεστάτην, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν τελείαν ἐκδήλωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως. Οὐδὲν αἴσθημα, οὐδεμία παράστασις, ὅσον ἁπλῆ καὶ ἂν ὑπο-

---

1. Καὶ τὰ ζῷα ἔχουσιν ἰδίαν γλῶσσαν. Καὶ ταῦτα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἐκφράζουσι διὰ σωματικῶν κινήσεων καὶ φωνῶν εὐαρέστησιν καὶ δυσαρέστησιν, πόνον, πεῖναν, φόβον κ.τ.λ. Ἡ γλῶσσα ὅμως αὕτη εἶναί τι διάφορον τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης.

τεθῇ, δύναται νὰ τύχῃ διὰ τοῦ λόγου ἀκριβοῦς ἐκδηλώσεως. Οὕτως, ὅσον ζωηρὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ διὰ λέξεων περιγραφὴ τοποθεσίας τινός, οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν αὕτη κατορθοῖ νὰ γεννήσῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀκούοντος τὴν εἰκόνα, τὴν ὁποίαν μορφοῖ οὗτος περὶ τῆς τοποθεσίας διὰ τῆς ὁράσεως. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀδυνατοῦμεν νὰ εἰκονίσωμεν ἀκριβῶς διὰ λέξεων τὰ πληροῦντα τὴν ψυχὴν ἡμῶν συναισθήματα. Πλὴν δὲ τούτου εἰς ἄκρον εὐμετάβλητος καὶ ἀόριστος εἶναι ἑκάστη παράστασις, καὶ αὐτὴ ἡ ἁπλουστάτη, ὡς λ.χ. ἡ τοῦ οὐρανοῦ, ἐνῷ ἡ λέξις οὐρανὸς μένει πάντοτε ἡ αὐτή. Τοῦτο δὲ τὸ πολυσήμαντον ἑκάστης λέξεως ἀποτελεῖ ἀνεξάντλητον πηγὴν γλωσσικῶν παρανοήσεων. Ἡ ἀτέλεια αὕτη καὶ τῆς τελειοτάτης γλώσσης καθίσταται ἔτι μείζων, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς συνειρμούς, εἰς τοὺς ὁποίους καταφεύγομεν ἐν ἑκάστῃ διηγήσει. Οὐ μόνον ἀναγινώσκομεν μεταξὺ τῶν γραμμῶν, ἀλλὰ καὶ διανοούμεθα μεταξὺ τῶν λέξεων [1].

Τὰ φαινόμενα ταῦτα μαρτυροῦσι τρανότατα, ὅτι παρὰ τὴν στενὴν σχέσιν, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τῆς γλώσσης ἑκάστου ἀτόμου καὶ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, ἐν τούτοις ἡ γλωσσικὴ καὶ ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις βαίνουσιν ἰδίας ὁδούς.

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης οὐ μόνον ἀποβαίνει χρήσιμος πρὸς ἀκριβεστέραν γνῶσιν τῶν παρὰ τῷ παιδὶ ψυχικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ συντελεῖ εἰς διαλεύκανσιν ζητημάτων ἄλλων ἐπιστημῶν. Ἐξ αὐτῶν μνημονευτέαι ἡ γενικὴ ψυχολογία, ἡ ψυχολογία τῶν λαῶν καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη. Ἰδίᾳ εἰς τὴν τελευταίαν ἀποβαίνει ἐπωφελὴς ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων, ὡς ἐπιχέουσα φῶς ἄπλετον ἐπὶ ποικίλων προβλημάτων τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων. Ὅπως ὁ παῖς δὲν εἶναι ἄνθρωπος ἐν σμικρῷ, ἀλλ' ὂν sui generis, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα ἡ παιδικὴ δὲν ἀποτελεῖ ἁπλῆν προβαθμίδα τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, ἀλλ' εἶναι ἰδιόρρυθμον κατασκεύασμα. Ἐν τῇ ἐξελίξει ὅμως αὐτῆς καθιστᾷ ἔκδηλα πλεῖστα συμπτώματα καὶ διατρέχει στάδια, ὅμοια πρὸς τὰ παρατηρούμενα ἐν τῇ ἐξελισσομένῃ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων. Ἄλλαις λέξεσιν, τὴν ἐξελισσομένην γλωσσικὴν ἱκανότητα τῶν παίδων ὁρίζουσι νόμοι θεμελιώδεις, οἵτινες ἰσχύουσι καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐνηλίκων.

Ἑπομένως, ἀφοῦ ἀνομολογεῖται ὑφισταμένη τοιαύτη παραλληλία μεταξὺ τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης καὶ τῆς τῶν ἐνηλίκων, εἶναι δυνατὸν

---

1. Ἴδε Arthur Wreschner, Die Sprache des Kindes, Ζυρίχη, 1912, σ. 4-5.

πολλαὶ δυσερμήνευτοι ἰδιορρυθμίαι τῆς τελευταίας νὰ τύχωσι διασαφήσεως διὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀντιστοίχων φαινομένων ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ. Ἡ ἐν ταύτῃ δὲ σπουδὴ τῶν εἰρημένων φαινομένων εἶναι εὐχερεστέρα, καθότι ταῦτα ἐν αὐτῇ καὶ ἐναργέστερα εἶναι καὶ ἐν ταχείᾳ διαδοχικῇ σειρᾷ λαμβάνουσι χώραν. Τοιαῦτα φαινόμενα εἶναι σχηματισμοὶ λέξεων, καὶ δὴ καὶ μεταβολαὶ φθόγγων, προσθῆκαι, ἀφαιρέσεις, παραγωγαί, συνθέσεις, μεταβολαὶ σημασιῶν, μεταβολαὶ πλοκῶν λόγου κ.τ.τ. Ἰδία ἡ φωνητική, ὁ σπουδαιότατος οὗτος κλάδος τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, πολλὰ ὠφελεῖται ἀπὸ τῆς ἐρεύνης τῆς παιδικῆς γλώσσης.

Πλὴν δὲ τούτου πολλὰ στοιχειώδη γλωσσικὰ φαινόμενα πρωτογενῆ δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἀνεύρῃ τις ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ζητήματα κεφαλαιώδη τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης παραμένουσι σκοτεινά.

Μάτην δ' ἐζήτει μέχρι τοῦδε αὕτη δι' ἄλλων ὁδῶν νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτά. Διὰ τῆς ἐρεύνης ὅμως τῆς παιδικῆς γλώσσης ἀποβαίνει δυνατὸν εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐπιστήμην καὶ περὶ τῶν ζητημάτων τούτων νὰ διαφωτίζηται. Τὸ πάντων δὲ σπουδαιότατον, ἡ σπουδὴ τῶν πρώτων τοῦ παιδὸς γλωσσικῶν ἐκφράσεων ἐπικουρεῖ πρὸς διαλεύκανσιν ἀπὸ σπουδαίων ἀπόψεων τοῦ θεμελιωδεστάτου προβλήματος τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, πῶς ἐγεννήθη ὁ λόγος μεταξὺ τῶν παλαιοτάτων ἀνθρώπων, τίνες αἱ πρῶται λέξεις καὶ πῶς ἐδημιουργήθησαν. Ἄλλαις λέξεσιν, ἡ ἔρευνα τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης παρὰ τῷ παιδὶ ἐπικουρεῖ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, τίς ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς γλώσσης, περὶ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ μακροῦ ἡ φιλοσοφία τῆς γλώσσης καὶ ἐδημιουργήθησαν περὶ αὐτοῦ πλείονες θεωρίαι [1].

Ἰδιαιτέραν δὲ παιδαγωγικὴν σημασίαν ἐνέχει ἡ σπουδὴ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης, ἐπικουροῦσα πρὸς ὀρθὴν ρύθμισιν σπουδαιοτάτων προβλημάτων τῆς ἀγωγῆς καὶ ἰδία τῆς διδασκαλίας. Οὕτω, δι' αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ ἀπόκρισις εἰς κεφαλαιώδη προβλήματα τῆς διδακτικῆς, οἷα τὰ ἑπόμενα: Κατὰ τίνα τρόπον ὀφείλει τὸ σχολεῖον νὰ ἐπιδρᾷ εἰς τὴν γλωσσικὴν διαμόρφωσιν τῶν μαθητῶν. Εἰς ποίαν γλῶσσαν πρέπει νὰ εἶναι γεγραμμένα τὰ σχολικὰ ἐγχειρίδια ἑκάστης τάξεως. Τίνος γλώσσης πρέπει νὰ ποιῆται χρῆσιν ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν διδασκαλίαν του. Ποία γλῶσσα πρέπει νὰ διδάσκηται συστηματικῶς εἰς τοὺς μαθητάς. Τίνα πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ θεωρῇ ἑκάστοτε ὡς σφάλματα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν παίδων καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐπεμβαίνῃ πρὸς ἄρσιν αὐτῶν. Καθόλου εἰπεῖν, ἡ σπουδὴ τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης ἐπικουρεῖ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μέσον πρὸς λύσιν τοῦ ἀκανθώδους γλωσσικοῦ ζητήματος ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίαν.

---

1. Ἐπισκόπησιν τῶν θεωριῶν τούτων ἴδε παρὰ Borinski, Der Ursprung der Sprache, Halle, 1911.

ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Α΄. ΤΟ ΠΡΟΣΤΑΔΙΟΝ ΑΥΤΗΣ

Διάρκεια αὐτοῦ

Τὴν φυσιολογικὴν βάσιν τῆς γενέσεως τῆς γλώσσης δέον νὰ ἀναζητήσωμεν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπάρχουσιν ἴδια πρὸς τοῦτο κέντρα, τὰ γλωσσικά [1]. Εἶναι δ' ὑψίστης σημασίας ἡ σπουδὴ τῆς λειτουργίας αὐτῶν πρὸς γνῶσιν τῆς πορείας, τὴν ὁποίαν διατρέχει ἡ ἐξελισσομένη γλῶσσα. Προσέτι διὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἐγκεφαλικῶν γλωσσικῶν κέντρων ἐπιζητεῖται σήμερον ἡ διαλεύκανσις πολλῶν γλωσσικῶν παθήσεων. Οὕτως, ἡ παθολογικὴ ἀνατομικὴ ἐζήτησε νὰ ἐντοπίσῃ τὴν σπουδαιοτάτην γλωσσικὴν ἀτέλειαν, τὴν ἀφασίαν, ἐν ὡρισμένῃ χώρᾳ τοῦ ἐγκεφάλου [2].

Παρερχόμενοι τὰς ἐρεύνας ταύτας, θὰ περιορίσωμεν τὸν λόγον ἐν τοῖς ἑπομένοις εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν κυριωτάτων πορισμάτων περὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἰδιορρυθμιῶν αὐτῆς, ἅτινα αἱ σχετικαὶ ἔρευναι ἤγαγον εἰς φῶς.

Ὁ παῖς ἄρχεται ὁμιλῶν, ἀφ' ἧς στιγμῆς καταστῇ ἱκανὸς νὰ ἐκφέρῃ φθόγγους ἐνάρθρους, ἔχων συνείδησιν τῆς σημασίας αὐτῶν καὶ τὴν πρόθεσιν τῆς δι' αὐτῶν ἀνακοινώσεως. Ἄλλαις λέξεσιν, ἅμα ἀρχίσῃ ἀποδίδων ὡρισμένας σημασίας εἰς τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας προφέρει. Οὕτως, ὁ βλέπων τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ προφέρων τὴν λέξιν μ α μ ὰ ἢ τὸν κύνα καὶ προφέρων τ ο υ τ ο ὺ ὁμιλεῖ ἤδη. Τὴν ἱκανότητα δὲ ταύτην ἀποκτᾷ ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ βίου του. Πρὸ τούτου τοῦ χρόνου εἶναι ἄγλωσσος. Τοῦτο δ' ὀφείλεται ἐν πρώτοις εἰς φυσιολογικὰ αἴτια. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ὁμιλεῖν εἶναι πολυσύνθετος, ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς λειτουργίας διαφόρων ὀργάνων, τ.ἔ. οὐρανίσκου, γλώσσης, χειλέων, πνευμόνων. Ταῦτα ὅμως ἐξελίσσονται βραδέως. Καὶ λόγοι δὲ ψυχολογικοὶ κωλύουσι τὸν παῖδα νὰ ὁμιλῇ ἅμα τῇ γεννήσει του. Οὕτως ἐλλείπουσι παρ' αὐτῷ ὅλως αἱ πρὸς τὸ ὁμιλεῖν ἀναγκαῖαι παραστάσεις.

Ἐν τούτοις καὶ ὁ χρόνος οὗτος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ παῖς ἀδυνατεῖ νὰ ὁμιλῇ, δὲν δαπανᾶται ἐπὶ ματαίῳ. Ἡ ἱκανότης τοῦ προφέρειν καὶ μίαν μόνην λέξιν συνειδητῶς δὲν γεννᾶται αὐτομάτως, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὸ τέρμα μακρᾶς προπαρασκευῆς καὶ ἐξελίξεως, διὰ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖ τὸ νήπιον ὁλό-

---

1. Περὶ τῶν κέντρων τούτων ἴδε Σ π. Δ ο ν τ ᾶ, Φυσιολογίαν, τόμ. Β΄, ἐν Ἀθήναις, 1930, σ. 252 κ.ἑ.— Θ. Β ο ρ έ α, Ψυχολογίαν, σ. 303 κ.ἑ.

2. Πρβλ. Ν. Ἐ ξ α ρ χ ο π ο ύ λ ο υ, Ψυχικαὶ ἀνωμαλίαι τῶν παίδων καὶ τρόποι βελτιώσεως αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις, 1953, σ. 68 κ.ἑ.

κληρον τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ βίου. Ἀληθῶς δὲ ἀσκεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πρὸς τὴν μέλλουσαν χρῆσιν τῆς γλώσσης κατὰ τρόπον, τοῦ ὁποίου τὴν τελειότητα θὰ ἐφθόνει πᾶσα συστηματικὴ προσπάθεια. Διακριτέα ἑπομένως δύο στάδια ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς γλώσσης: α') τὸ προγλωσσικόν, ὅπερ περιλαμβάνει πλείονας τῆς μιᾶς βαθμίδας καὶ συνίσταται κυρίως εἰς ἄσκησιν τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων πρὸς προφορὰν τῶν διαφόρων φθόγγων καὶ εἰς κατανόησιν τῶν λέξεων καὶ τῶν προσώπων, ἅτινα διαλέγονται εἰς ἐπήκοον τοῦ παιδὸς καὶ β') τὸ κυρίως γλωσσικόν, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ παῖς καθίσταται ἱκανὸς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν.

Ἐν πρώτοις θὰ παρακολουθήσωμεν διὰ βραχέων τὴν περίοδον τῆς προπαρασκευῆς τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, διότι ἡ γνῶσις τῶν κατ' αὐτὴν τελουμένων εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τῆς ἐπακολουθούσης κυρίως γλωσσικῆς ἐξελίξεως.

Βαθμίδες τοῦ προσταδίου

1. Ἄναρθροι κραυγαί. Τὸ νεογνόν, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καθιστᾷ φανερὰν τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ διὰ κραυγῶν ἀνάρθρων. Αὗται μετὰ τῶν κινήσεων τῶν διαφόρων αὐτοῦ μελῶν, καὶ ἰδίᾳ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, εἶναι τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς του· πληροῦσι δὲ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τοῦ βίου αὐτοῦ. Αἱ κραυγαὶ αὗται κατ' ἀρχὰς τελοῦνται καθαρῶς ἀνακλαστικῶς, ἄμεσον ἀφορμὴν ἔχουσαι αἰφνιδίαν εἴσοδον ἀέρος εἰς τοὺς πνεύμονας. Τάχιστα ὅμως ἀποβαίνουσι δηλωτικαὶ σωματικῶν καταστάσεων, διεγειρόμεναι ἕνεκα πόνου, ψύχους, πείνης κ.τ.τ. Ἡ τοιαύτη δ' ὑπὸ τοῦ νεογνοῦ διὰ κραυγῶν ἐκδήλωσις ἰσχυρῶν αὐτοῦ θυμικῶν διεγέρσεων, καὶ δὴ δυσαρέστων, εἶναι σκοπιμωτάτη τῆς φύσεως διάταξις, διότι ὑπ' αὐτῶν ὁδηγούμενοι οἱ οἰκεῖοι τοῦ νηπίου κατανοοῦσιν, ὅτι τοῦτο ἔχει ἀνάγκην ἐπικουρίας τινός.

Αἱ κραυγαὶ αὗται εἶναι κατ' ἀρχὰς μονότονοι. Δὲν διακρίνει τις ἐν αὐταῖς οὔτε σύμφωνα οὔτε φωνήεντα. Ὁμοιάζουσι κυρίως πρὸς φωνήεντα, προφερόμενα (α, ε, ουα, ουε). Σὺν τῷ χρόνῳ διακρίνονται τὰ γράμματα, τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο. Κατὰ μικρὸν προσέτι ἄρχεται ὁ παῖς σχηματίζων συλλαβάς τινας, τὰς ὁποίας προφέρει μετ' εὐκολίας καὶ ἔχει τὴν τάσιν πρὸς ἀναδίπλωσιν αὐτῶν. Προσλαμβάνουσι δὲ αἱ φωναὶ αὗται ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ποικίλας μορφὰς καὶ ἀποχρώσεις, ἀναλογούσας πρὸς τοὺς βαθμοὺς καὶ τὰ εἴδη τῶν συναισθημάτων, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατέχεται. Εἶναι προσέτι αὗται ἐν ἀρχῇ ἀσυνείδητοι ἐκδηλώσεις. Ὁ παῖς ποιεῖται χρῆσιν αὐτῶν, μὴ νοῶν, τί δηλοῦσιν. Κατὰ μικρὸν ὅμως τελεῖται ἐν τῇ γεννωμένῃ συνειδήσει συνειρμὸς μεταξὺ τῶν ἐκπεμπομένων κραυγῶν καὶ τῆς ἀμέσου ἀπομακρύνσεως τῶν αἰτίων, ἅτινα προεκάλουν αὐτάς. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν ἐθίζεται νὰ ἐκπέμπῃ συνειδητῶς κραυγάς, ἑκάστη τῶν ὁποίων δηλοῖ ὡρισμένον τι συναίσθημα.

Ἡ μία λ.χ. εἶναι κραυγὴ δηλωτικὴ πόνου, ἄλλη ψύχους, ἄλλη θερμότητος, ἄλλη πείνης, ἄλλη ὑγρασίας, ἄλλη γεύσεως πικρᾶς κ.ο.κ.

Ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις καὶ ἀναλύσῃ ἀκριβῶς τὰς ποικίλας ἀποχρώσεις τῶν τοιούτων κραυγῶν, τῶν ὁποίων τὰς διαφορὰς μόνη ἡ προσεκτικὴ μήτηρ κατορθοῖ νὰ διακρίνῃ, κατανοοῦσα οὕτω, τί τὸ νήπιον ἑκάστοτε θέλει νὰ ἐκδηλώσῃ. Συνελόντι εἰπεῖν, διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως καὶ τῶν τελουμένων συνειρμῶν πολλαπλασιάζονται αἱ κραυγαὶ αὗται βαθμηδὸν εἰς εἴδη καὶ ἀποχρώσεις καὶ ἀποβαίνουσιν ἑκούσιαι συνειδηταὶ κινήσεις, ἐξυπηρετοῦσαι τὴν ἔκφρασιν καὶ ἐκδηλοῦσαι ποικίλας ἐσωτερικὰς καταστάσεις. Ἐν ἀρχῇ δηλοῦσιν αὗται μόνον δυσαρέστους καταστάσεις, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ, ἐξελισσόμενον τὸ νήπιον σωματικῶς καὶ ψυχικῶς, ἐκφράζει δι' αὐτῶν καὶ εὐάρεστα συναισθήματα. Αἱ ἄναρθροι αὗται κραυγαὶ εἶναι μεγίστης σημασίας διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦ παιδὸς ἐξέλιξιν. Δι' αὐτῶν ἀσκοῦνται σκοπιμώτατα τὰ φωνητικὰ ὄργανα πρὸς προφορὰν τῶν διαφόρων φθόγγων καὶ προπαρασκευάζεται οὕτως ὁ παῖς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν.

2. Ἔναρθροι φθόγγοι. Ἐξελισσόμενος ὁ παῖς ὑψοῦται σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τῶν ἀνάρθρων κραυγῶν εἰς τὴν προφορὰν ἐνάρθρων φθόγγων. Οὕτω δ' εἰσέρχεται εἰς τὴν δευτέραν βαθμίδα τοῦ γλωσσικοῦ προσταδίου. Οἱ φθόγγοι οὗτοι ἄρχονται ἀναφαινόμενοι συνήθως περὶ τὰ μέσα τοῦ δευτέρου μηνός, ἀλλὰ μόνον περὶ τὸν ἕκτον μῆνα ἔχουσι καλῶς ἐξελιχθῆ. Κατορθοῦται δ' ἡ ἀπὸ τῶν ἀνάρθρων κραυγῶν εἰς τοὺς ἐνάρθρους φθόγγους μετάβασις δι' ἀσκήσεως τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων.

Οὗτοι χρησιμεύουσι πρὸς ἐκδήλωσιν εὐαρέστων συναισθημάτων. Ὅταν μετὰ τὴν λῆψιν τῆς τροφῆς καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῶν ὑγρῶν ἐνδυμάτων μένῃ τὸ νήπιον κατακεκλιμένον, πληροῦται συναισθημάτων εὐαρέστων, ταῦτα δ' ἐκδηλοῖ διὰ παρατεταμένων μονολόγων, παρακολουθούντων τὰς ζωηρὰς ρυθμικὰς κινήσεις τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Οἱ μονόλογοι οὗτοι συνίστανται κατ' ἀρχὰς ἐκ φωνηέντων μόνον (ουα, αο, αι, ουαο, α, ο, ου, ε, ι, κ.τ.λ.). Εἶτα συνδέονται μετὰ φωνηέντων καὶ σύμφωνα καὶ ἐκ τῆς ἑνώσεως τούτων παράγονται διάφοροι φθόγγοι (τα, αμ, ρα, ερ, πα, παπα, ου, μαμα, oba, ντουντου, πιπι, ngou, angou, nga, ντα, αντα, αντα νταντα κ.τ.λ.). Ἔχει δὲ καὶ τὴν κλίσιν ὁ παῖς νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν αὐτὸν φθόγγον (μπαμπαμπα, μαμαμαμα). Οἱ φθόγγοι οὗτοι διαφέρουσι τῶν φθόγγων πολλῶν ζῴων μόνον κατὰ τὴν μείζονα καὶ διαρκῶς μεταβαλλομένην ποικιλίαν αὐτῶν, διότι ἐν τῷ στόματι τῶν νηπίων ἀποβαίνουσι ποικιλόμορφοι. Οὕτω μεγάλη καθίσταται σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ποικιλία αὐτῶν καὶ οὕτω πολλὰς ἀποχρώσεις λαμβάνει ἕκαστος φθόγγος, ὥστε δύναταί τις νὰ διακρίνῃ ἐν τοῖς μονολόγοις τούτοις τῶν νηπίων οὐ μόνον τοὺς φθόγγους τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ φθόγγους καὶ παραλλαγὰς ἀγνώστους εἰς αὐτήν. Τοῦτο δ' ἔχει κύριον

λόγον, ὅτι τὸ στόμα τῶν νηπίων, μὴ δεσμευόμενον ἀκόμη ὑπὸ τῶν νόμων τῆς μητρικῆς γλώσσης, κινεῖται ἀχαλίνωτον πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις. Πολλαὶ τῶν παραλλαγῶν ἐνίων φθόγγων εἶναι οὕτω λεπταί, ὥστε δὲν δύνανται οὔτε ὑποκείμενον ἀπομιμήσεως νὰ καταστῶσιν ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων, οὔτε διὰ τῆς γραφῆς νὰ ἀποδοθῶσιν ἀκριβῶς.

Οἱ μονόλογοι δ' οὗτοι οὐδεμίαν ἔννοιαν ἔχουσιν, ἀλλ', ὡς εἴπομεν, ἐκδηλοῦσιν εὐάρεστον σωματικὴν κατάστασιν. Καὶ οὐδεμίαν δὲ πρόθεσιν ἀνακοινώσεως προδίδουσιν. Ἐν τούτοις εἶναι καὶ οὗτοι σπουδαιότατοι διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦ παιδὸς ἐξέλιξιν, ἀσκοῦντες σκοπιμώτατα τὰ φωνητικὰ ὄργανα. Διὰ τῆς ἀόκνου προφορᾶς τῶν φθόγγων τούτων ἀποκτᾷ βαθμηδὸν τὸ νήπιον ἀσυνειδήτως κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων καὶ παῖζον προπαρασκευάζεται πρὸς τὸ ὁμιλεῖν. Ἰδία ἡ ἀναδίπλωσις τῶν συλλαβῶν καὶ ἡ πληθὺς καὶ ἡ ποικιλία τῶν προφερομένων φθόγγων εἶναι ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν γλωσσικὴν προπαρασκευήν. Οὐ μόνον δὲ ἀσκεῖ δι' αὐτῶν ὁ παῖς τὰ φωνητικά του ὄργανα καὶ καθιστᾷ αὐτὰ ἐπιτήδεια πρὸς εὐχερῆ προφορὰν τῶν βραδύτερον προσκτηθησομένων λέξεων, ἀλλὰ καὶ ὀξύνει τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ πρὸς τὸ κατανοεῖν τοὺς ἤχους τῆς ἰδίας αὐτοῦ φωνῆς. Ἡ ἄσκησις, ἡ διὰ τῶν τοιούτων μονολόγων συντελουμένη, προβαίνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις τὸ νήπιον κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην προφέρει εὐχερῶς φθόγγους, τῶν ὁποίων τὴν προφορὰν βραδύτερον ἀπομανθάνει. Ὅταν δηλαδὴ μετὰ πάροδον χρόνου τινὸς καταστῇ ὁ παῖς κύριος τῆς γλώσσης καὶ δεσμευθῇ τρόπον τινὰ ὑπὸ τῶν νόμων αὐτῆς, ἀποβάλλει τὴν ἱκανότητα τοῦ προφέρειν φθόγγους, τῶν ὁποίων πρότερον μετ' εὐχερείας ἐποιεῖτο χρῆσιν.

3. Ἀ π ο μ ί μ η σ ι ς φ θ ό γ γ ω ν. Τὸ νήπιον ἐν τοῖς προρρηθεῖσι φθογγικοῖς μονολόγοις αὐτοῦ εἶναι κατ' ἀρχὰς πρωτότυπον. Ἡ τάσις αὐτοῦ πρὸς τὰς εἰρημένας ἀσκήσεις τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων εἶναι οὕτως ἰσχυρά, ὥστε δὲν ἔχει τοῦτο ἀνάγκην νὰ ἀντιλαμβάνηται διὰ τῆς ἀκοῆς ἐκείνων, ἅτινα προφέρει. «Καὶ ὁ κωφάλαλος παῖς ποιεῖται τοὺς μονολόγους τούτους, ὡς καὶ ὁ ἔχων τὴν ἀκοὴν ἀρτίαν. Οὕτω δ' ἡ φυσική του ἀτέλεια δύναται ἐπὶ μακρὸν νὰ διαλάθῃ»[1]. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ πρώτου ἔτους ἰσχυρῶς παρὰ τῷ παιδὶ ἀναφαινομένη ὁρμὴ πρὸς μίμησιν καὶ ἡ προϊοῦσα βελτίωσις τῆς λειτουργίας τῶν αἰσθητηρίων αὐτοῦ ἄγουσιν αὐτὸν νὰ ἀντιλαμβάνηται ἤχων τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐπαναλαμβάνῃ αὐτούς. Οὕτω δ' εἰσέρχεται εἰς νέαν βαθμίδα τοῦ γλωσσικοῦ προσταδίου, τὴν τῆς ἀπομιμήσεως, ἥτις εἶναι σπουδαιοτάτη διὰ τὴν περαιτέρω γλωσσικὴν αὐτοῦ ἐξέλιξιν. Ἐνίοτε δὲ μεταξὺ τοῦ

---

1. W. Stern, Psychologie der frühen Kindheit, 3η ἔκδ., Λειψία, 1923, σ. 89.

προτέρου σταδίου, τοῦ τῆς προφορᾶς τῶν ἐνάρθρων φθόγγων, καὶ τῆς ἀπομιμήσεως ταύτης παρεμπίπτει χρόνος τις τελείας ἀφασίας τοῦ παιδός.

Κατ' ἀρχὰς ὁ παῖς ἀκροᾶται ἑαυτοῦ καὶ ἀπομιμεῖται τοὺς ἰδίους αὐτοῦ φθόγγους. Εἰς τοῦτο δ' ἐπικουρεῖ ἡ τάσις, ὑπὸ τῆς ὁποίας, ὡς εἴδομεν, κατέχεται, νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν αὐτὸν φθόγγον δίς, τρὶς καὶ πλέον. Ἀντιλαμβάνεται οὕτω τῆς συλλαβῆς, τὴν ὁποίαν προέφερε, καὶ ἐπαναλαμβάνει αὐτήν. Βαθμηδὸν δὲ ἀπομιμεῖται διὰ τῆς προφορᾶς καὶ συλλαβὰς ὑπ' ἄλλων προφερομένας, κατ' ἀρχάς, ὡς εἰκός, ἀτελέστατα, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀκριβέστερον. Προξενεῖ δ' εἰς αὐτὸν ἡ τοιαύτη ἀπομίμησις μεγάλην εὐαρέστησιν. Αὕτη ἀποτελεῖ ἓν τῶν παιγνίων αὐτοῦ, περὶ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται καὶ πολὺ βραδύτερον, ὅταν θὰ ἔχῃ ἤδη ὑπερβῇ τὸ γλωσσικὸν προστάδιον. Οὕτω παρατηρεῖται, ὅτι παῖδες τριετεῖς ἐπαναλαμβάνουσι παίζοντες τὴν αὐτὴν λέξιν πολλάκις, 20άκις καὶ 25άκις.

Ἄρχεται δ' ἡ ἀπομίμησις ξένων φθόγγων περίπου ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μηνός, παρὰ πολλοῖς δὲ καὶ ἔτι βραδύτερον [1]. Ἀπομιμεῖται δ' ὁ παῖς, χωρὶς νὰ κατανοῇ τὰ προφερόμενα, ἱστάμενος οὕτω ἐπὶ τῆς βαθμίδος τοῦ ψιττακοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀδυνατεῖ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ μνήμῃ ἐκεῖνα, ἅτινα προφέρει. Ἐν τούτοις καὶ ἡ τάσις αὕτη εἶναι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν γλωσσικὴν τοῦ παιδὸς ἐξέλιξιν. Δι' αὐτῆς ἀσκεῖ οὗτος τὰ γλωσσικά του ὄργανα. Πλὴν δὲ τούτου πλουτίζεται διὰ θησαυροῦ φθόγγων καὶ συμπλεγμάτων αὐτῶν, ἀποτελούντων ὑλικὸν πολύτιμον, καίπερ ἀκατέργαστον, τῆς μελλούσης αὐτοῦ γλώσσης.

4. Κατανόησις λέξεων καὶ φράσεων ὑπ' ἄλλων προφερομένων. Διαρκούσης τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης βαθμίδος τοῦ προσταδίου, ὁ παῖς ἀποκτᾷ καὶ ἑτέραν ἱκανότητα. Ἐνῷ δηλαδὴ ἀπομιμεῖται διὰ τῆς προφορᾶς λέξεις, τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν ἀγνοεῖ, κατορθοῖ κατὰ μικρὸν καὶ νὰ κατανοῇ τὴν σημασίαν λέξεων καὶ φράσεων, ὑπ' ἄλλων προφερομένων, τῶν ὁποίων ὅμως ἀδυνατεῖ ἀκόμη ὁ ἴδιος νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν προφοράν. Καθιστᾷ δὲ ἐμφανῆ τὴν κατανόησιν ταύτην κατὰ ποικίλους τρόπους. Οὕτω στρέφεται πρὸς πρᾶγμά τι, οὗτινος ἡ ὀνομασία προφέρεται ἐνώπιόν του. Ἐκδηλοῖ ὡσαύτως εὐαρέστησιν ἀκούων, ὅτι θὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν τροφή. Ἔχει δὲ τοσοῦτον προβῇ ἐν τῇ κατανοήσει ταύτῃ περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἔτους, ὥστε κατορθοῖ νὰ ἀποκρίνηται διὰ σχημάτων εἰς ἐρωτήματα, ἅτινα ἀπευθύνονται εἰς αὐτόν, τείνει τὴν χεῖρα, ὅταν τοῦτο ζητηθῇ παρ' αὐτοῦ, στρέφεται εὐαρέστως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς μητρός, ὅταν ἀκούσῃ τὴν φράσιν «ποῦ εἶναι ἡ μαμά;», ἢ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὡρολογίου, ὅταν

1. Παρὰ τῷ υἱῷ τοῦ Preyer παρετηρήθη αὕτη τὸ πρῶτον τῇ 329ῃ ἡμέρᾳ ἀπὸ τῆς γεννήσεως. Διεμορφώθη δὲ πλήρως παρ' αὐτῷ κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος.

ἀκούσῃ «ποῦ εἶναι τὸ τὶκ-τάκ;». Ὡσαύτως κομίζει πρᾶγμα, ζητούμενον παρ' αὐτοῦ, καὶ καθόλου ἐκτελεῖ ἁπλᾶς ἐντολάς, ἀπευθυνομένας εἰς αὐτόν.

Διὰ τῶν κινήσεων τούτων καθιστᾷ φανερόν, ὅτι κατανοεῖ τὰ ὑπ' ἄλλων προφερόμενα, καίτοι, ὡς ἐλέχθη, δὲν δύναται ἀκόμη νὰ ἀπομιμῆται αὐτὰ διὰ τῆς γλώσσης. Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο σπουδαιοτάτη προσέγγισις πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, δηλοῦν, πόσον τεραστία πρόοδος συνετελέσθη ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ νηπίου. Ἡ τοιαύτη κατανόησις τελεῖται διὰ τῆς συνειρμικῆς ὁδοῦ. Ἐπὶ παραδείγματι ἡ μήτηρ ὀνομάζει πρᾶγμά τι καὶ δεικνύει αὐτό. Ὡσαύτως καὶ τὰ σχήματα καὶ αἱ κινήσεις τῶν ὁμιλούντων ὑποβοηθοῦσι τὰ μέγιστα τὴν κατανόησιν. Καθόλου δὲ ἡ πληθὺς τῶν λέξεων καὶ φράσεων, τὰς ὁποίας προφέρουσιν οἱ ἐνήλικες παρόντος τοῦ νηπίου, αἱ συνδιαλέξεις αὐτῶν, πρὸς τὰς ὁποίας τοῦτο κατὰ τὸ φαινόμενον εἶναι ἀμέτοχον, ἀσκοῦσιν ἐπ' αὐτὸ βαθυτάτην ἐπίδρασιν καὶ προπαρασκευάζουσιν αὐτὸ ποικιλοτρόπως πρὸς τὸ ὁμιλεῖν.

Β'. Η ΚΥΡΙΩΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

α') Διάρκεια αὐτῆς

Διὰ τῶν μνημονευθεισῶν γλωσσικῶν προασκήσεων προσεγγίζει τὸ νήπιον πρὸς τὴν γλῶσσαν ἐκ διαφόρων σημείων. Ἰδίᾳ ἡ μίμησις ξένων φθόγγων καὶ λέξεων, τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν ὁ παῖς ἀγνοεῖ ἀκόμη, καὶ ἡ κατανόησις λέξεων καὶ φράσεων, τὰς ὁποίας ἀκόμη δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ προφέρῃ, εἶναι ἡ βάσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφορμᾶται ἡ γλῶσσα. Μόλις δ' αἱ εἰρημέναι δεξιότητες, αἵτινες, ὡς εἴδομεν, ἀναφαίνονται ἐν ἀρχῇ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, συνδεθῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδός, ἄλλαις λέξεσιν, μόλις ἀρχίσῃ οὗτος προφέρων λέξεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδει ὡρισμένον περιεχόμενον, ὡρισμένην σημασίαν καὶ διὰ τῶν ὁποίων θέλει νὰ ἀνακοινώσῃ τι, εἰσέρχεται εἰς τὴν γλωσσικὴν περίοδον.

Ἡ τοιαύτη ἀρχὴ τῆς γλώσσης παρατηρεῖται παρὰ τῷ παιδὶ συνήθως περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου ἔτους. Ἡ γλωσσικὴ ὅμως ἐξέλιξις διαρκεῖ, ὡς εἰκός, παρ' αὐτῷ ἐπὶ μακρόν, διερχομένη καὶ αὕτη πλείονα τοῦ ἑνὸς στάδια. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς ἄρχεται ποιούμενος χρῆσιν τῶν πρώτων λέξεων, μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν καθίσταται ἱκανὸς νὰ συνεννοῆται εὐχερῶς πως, παρέρχονται ἔτη. Παρατηρεῖται δὲ καὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει τὸ ἑπόμενον χαρακτηριστικόν, ὅπερ, ἀποτελεῖ ἓν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς ὅλης ψυχικῆς ἐξελίξεως: Δὲν βαίνει δηλαδὴ αὕτη ἐν ρυθμῷ κανονικῷ, ἀλλὰ χωρεῖ ἐν διακυμάνσεσιν. Ἰδίᾳ διακρίνεται ἓν χρονικὸν σημεῖον ὑψίστης ἐντάσεως αὐτῆς, ὅπερ ἀποτελεῖ, δύναταί τις εἰπεῖν, τὴν κυρίαν ἐποχήν, τὸν κύριον σταθμὸν τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως. Χρονικῶς δὲ συμπίπτει ἡ περίοδος αὕτη μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας.

Κατὰ ταῦτα ἡ πρόσκτησις τῆς ἱκανότητος τοῦ ὁμιλεῖν τελεῖται ἐνωρὶς

παρὰ τῷ παιδί. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ πολύτιμον οἰκονομίαν τῆς φύσεως. Ἡ μόρφωσις τῆς γλωσσικῆς δεξιότητος πρέπει νὰ προηγῆται τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον τίθενται εἰς λειτουργίαν αἱ ἀνώτεραι ψυχικαὶ δεξιότητες, αἱ διὰ τῆς γλώσσης ἐξυπηρετούμεναι. Αὕτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ προσοχὴ εἶναι φύσει ἐστραμμένη πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Κατ' αὐτὴν προσέτι συμπίπτει ἡ μεγίστη τοῦ παιδὸς εὐκινησία. Τέλος δὲ κατ' αὐτὴν καὶ μόνην κατορθοῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποδίδῃ διὰ τῆς προφορᾶς ἐν πλήρει τελειότητι τοὺς γλωσσικοὺς φθόγγους, τοὺς προσπίπτοντας εἰς τὴν ἀκοήν του, διότι εἶναι ἀκόμη τὰ γλωσσικὰ αὐτοῦ ὄργανα εἰς ἄκρον εὔπλαστα καὶ εὔκαμπτα. Διὰ τοῦτο δὲ μόνη ἡ μητρικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην προσκτᾶται ὁ παῖς, προφέρεται ὑπ' αὐτοῦ τελείως μεθ' ὅλων τῶν χαρακτηριστικῶν της χρωματισμῶν, ἐνῷ ἀδυνατεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἀκριβῶς διὰ τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων πολλοὺς φθόγγους ξένων γλώσσῶν, τὰς ὁποίας ἐκμανθάνει βραδύτερον, προφέρων δὲ αὐτούς, προδίδεται ἀμέσως ὡς ξένος. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ τὰ ἐλαττώματα περὶ τὴν προφοράν, τὰ ὁποῖα ἀποκτᾷ ὁ παῖς κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ οἱ ἰδιωτισμοὶ παραμένουσι συνήθως ἀνεξίτηλοι δι' ὅλου τοῦ βίου [1].

Χαρακτηρίζεται δὲ ἡ περίοδος αὕτη ὡς ἡ τῆς ἀρχούσης γλωσσικῆς ἐξελίξεως παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Κατὰ ταύτην ὑπὸ κανονικὰς συνθήκας φθάνει εἰς ὡρισμένον τι πέρας ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδός. Διελθὼν οὗτος τὴν περίοδον ταύτην, καθίσταται ἱκανὸς πρὸς ὀρθὴν πως χρῆσιν τῶν γλωσσικῶν μέσων καὶ μορφῶν. Εἶναι ἱκανὸς νὰ συνεννοῆται περὶ παντός, ἀνήκοντος εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐμπειρίας του καὶ ἀποδίδῃ διὰ τῆς γλώσσης τὸ ἄλλως πενιχρὸν ἀκόμη ψυχικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον.

Ἡ κτῆσις δὲ τῆς μητρικῆς γλώσσης, ἔστω καὶ ἐν ἀτελεστάτῃ μορφῇ, ἐν οὕτω βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι ἀποτελεῖ πρόοδον, ἔκπληξιν προκαλοῦσαν. Ταύτην δυνάμεθα δεόντως νὰ ἐκτιμήσωμεν, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς κόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑποβάλλεται ὁ θέλων νὰ ἐκμάθῃ δευτέραν τινὰ γλῶσσαν, καὶ τὸν χρόνον, τὸν ὁποῖον, συστηματικῶς ἀσχολούμενος περὶ αὐτήν, δαπανᾷ πρὸς τοῦτο. Τοὐναντίον τὸ νήπιον μέχρι τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου ἔτους καθίσταται κάτοχον τῆς μητρικῆς γλώσσης ἄνευ κόπου τινός, ἐλεύθερον παντὸς καταναγκασμοῦ, ἄνευ διδασκαλίας, ἄνευ γραμματικῆς, ἄνευ συστηματικῆς ἀπομνημονεύσεως λέξεων, τρόπον τινὰ παῖζον.

Τὰ ὅρια ὅμως τῆς ἀρχούσης ταύτης γλωσσικῆς ἐξελίξεως εἶναι ρευστά. Παρὰ πολλοῖς διαρκεῖ αὕτη χρόνον μακρότερον τοῦ ἀνωτέρω ὁρισθέντος. Ἐκτείνεται λ.χ. μέχρι τοῦ ἕκτου καὶ ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους. Παράγοντες ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοί, περὶ τῶν ὁποίων ἐν τοῖς ἑπομένοις

---

1. Πρβλ. τὰ περὶ τούτου λεγόμενα ὑπὸ τῆς κυρίας Montessori, La maison des enfants, σ. 155 (μετάφρ. γαλλιστὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως).

θὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα, συντελοῦσιν, ὥστε ὁ εἷς παῖς νὰ ἄρχηται ταχύτερον ὁμιλῶν, ὁ δὲ ἄλλος βραδύτερον, ὁ εἷς νὰ ποιῆται ταχείας προόδους καὶ νὰ φθάνῃ ταχύτερον εἰς τὸ τέρμα τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ ἄλλος νὰ κατορθοῖ τὸ αὐτὸ ἐν χρόνῳ μακροτέρῳ [1].

Ὡς δ' εἶναι εὐνόητον, καὶ παρελθόντος τούτου τοῦ κυρίου σταδίου τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως συνεχίζεται ἡ περαιτέρω ἐνέργεια τοῦ παιδὸς πρὸς κτῆσιν τῆς γλώσσης. Ἡ γλῶσσα δέ, τὴν ὁποίαν οὗτος προσκτᾶται κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη τῆς ἡλικίας του, ἐξαρτᾶται ἀμέσως ἐκ τῆς προϊούσης διανοητικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ὅσῳ αὕτη προάγεται, τοσούτῳ καὶ ἡ γλῶσσα πλουτίζεται καὶ λεπτύνεται. Ἐνῷ δὲ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἡ γλῶσσα μορφοῦται καὶ τελειοποιεῖται δι' ἀσκήσεως περὶ τὴν ὀρθὴν προφορὰν φθόγγων καὶ λέξεων καὶ πλουτίζεται διὰ προσκτήσεως νέων λέξεων, ἀντιστοίχων πρὸς τὰς νέας παραστάσεις, αἵτινες γεννῶνται παρὰ τῷ παιδί, ἡ βραδυτέρα γλωσσικὴ ἐξέλιξις συνίσταται εἰς τὴν ὑπερνίκησιν δυσχερειῶν, ἀναφερομένων κατὰ κύριον λόγον εἰς λεπτότητας τῆς γλώσσης καὶ εἰς προϊούσαν τελειοποίησιν τῆς συντακτικῆς πλοκῆς τοῦ λόγου καὶ καθόλου τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους [2].

Δὲν δύναται δὲ νὰ ὁρισθῇ, πότε περατοῦται ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου, διότι οὗτος, ἰδίᾳ δ' ὁ μεμορφωμένος, ὑψοῦται διαρκῶς εἰς πληρεστέραν κατοχὴν τῆς γλώσσης του, συμπλήρωσιν, τελειοποίησιν, ἐξευγενισμόν, ἀποκάθαρσιν καὶ λεπτοτέραν χρῆσιν αὐτῆς, συνεπικουρούσης πλέον καὶ τῆς συστηματικῆς διδασκαλίας. Ἂν δὲ θελήσωμεν νὰ περιλάβωμεν ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει τὴν διαμόρφωσιν τῆς περιοδολογίας καὶ καθόλου τοῦ ἀτομικοῦ γλωσσικοῦ ὕφους, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις διαρκεῖ καθ' ἅπασαν τὴν σχολικὴν περίοδον καὶ πέρα αὐτῆς, ἀπασχολοῦσα τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν χρόνον καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σχολείου ἀποφοίτησιν αὐτοῦ.

Τὰ τῆς ἐξελίξεως ταύτης θὰ κατανοηθῶσι προσηκόντως διὰ τῆς ἐπακολουθούσης εἰδικωτέρας ἐρεύνης τοῦ περιεχομένου τῆς παιδικῆς γλώσσης, καὶ διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς ἐξελίξεως τῶν λέξεων κατὰ τὸ ποσόν, τὰς μορφάς, τὰς σημασίας καὶ τὴν συντακτικὴν πλοκὴν αὐτῶν.

β') Αἱ λέξεις τῆς παιδικῆς γλώσσης

Αἱ λέξεις εἶναι συμπλέγματα φθόγγων, ἀποτελούντων αὐτοτελεῖς ἑνότητας. Καὶ προσκτᾶται ταῦτα ὁ παῖς βαθμηδὸν διὰ παιγνιώδους χρήσεως καὶ ἀσκήσεως τῶν γλωσσικῶν του ὀργάνων. Ἀποτελεῖ δ' ἡ ἐξέλιξις τῶν λέξεων παρὰ τῷ παιδὶ ἓν ἐκ τῶν προβλημάτων τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδός, τῶν τὰ

---

1. Ἴδε περὶ τούτου πλείονα κατωτέρω.

2. Ἴδε περὶ τούτου πλείονα κατωτέρω, ἐν τῷ κεφ. Ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδός, διαρκούσης τῆς σχολικῆς περιόδου.

μάλιστα προσελκυσάντων τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ σχετικὰ πορίσματα, ἅτινα κατέχομεν, εἶναι ἱκανῶς πλούσια.

1. Ἀ ρ ι θ μ ὸ ς τ ῶ ν π α ι δ ι κ ῶ ν λ έ ξ ε ω ν. Ὁ παῖς ἄρχεται ἀπὸ τῆς χρήσεως μιᾶς λέξεως, βαθμηδὸν δὲ πλουτίζεται ἡ γλῶσσα αὐτοῦ διὰ νέων λέξεων οὕτως, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους περιέχει αὕτη πλούσιον λεξιλόγιον. Ὁ Stern ὑπολογίζει εἰς 300 περίπου τὰς λέξεις, τὰς ἀποτελούσας τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν θηλέων ἐν ἡλικίᾳ δύο ἐτῶν καὶ τῶν ἀρρένων ἐν ἡλικίᾳ δύο ἐτῶν καὶ ἓξ μηνῶν. Ἄλλοι ἐρευνηταὶ αὐξάνουσιν ἔτι μᾶλλον τὸν ἀριθμὸν τοῦτον [1]. Πάντως ὅμως ὁ τοιοῦτος τῶν παιδικῶν λέξεων ἀριθμητικὸς καθορισμὸς οὔτε μεγάλην ψυχολογικὴν σημασίαν ἔχει, οὔτε εἰς γενικώτερα πορίσματα δύναται νὰ ἀγάγῃ, δεδομένου, ὅτι ὁ πλοῦτος τῶν λέξεων ποικίλλει παρὰ τοῖς διαφόροις παισίν, ὁριζόμενος ὑπὸ πολλῶν παραγόντων ἐσωτερικῆς καὶ ἰδίᾳ ἐξωτερικῆς φύσεως. Τὸ ποσὸν τῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἐξαρτᾶται ἰδίᾳ ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ἀπὸ τοῦ περιέχοντος, τῶν περὶ αὐτὸν γινομένων συνδιαλέξεων, τῶν φροντίδων, τὰς ὁποίας οἱ οἰκεῖοί του καταβάλλουσι διὰ τὴν γλωσσικήν του μόρφωσιν κ.τ.λ. [2].

Πολὺ μείζονος σημασίας εἶναι ἡ πορεία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς αὐξάνει τὸν γλωσσικὸν αὐτοῦ θησαυρόν. Ἐνταῦθα δὲ παρατηροῦμεν ἐν ἐφαρμογῇ τὸν γενικὸν ψυχοφυσικὸν νόμον τῆς ἀκανονίστου ἐξελίξεως. Δηλαδὴ καὶ κατὰ τὴν πρόσκτησιν τῶν λέξεων, ὡς καὶ ἐν πλείστοις ἄλλοις σημείοις τῆς σωματικῆς καὶ τῆς ψυχικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξελίξεως, διακρίνονται περίοδοι γοργῆς προόδου καὶ στασιμότητος ἐναλλασσόμεναι. Ἐν ἀρχῇ μανθάνει ὁ παῖς μίαν ἢ πλείονας λέξεις, τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖ ἐν ποικίλαις περιπτώσεσιν. Μετὰ τοῦτο ὅμως ἐπακολουθεῖ στασιμότης. Ἐφ' ἱκανὸν χρόνον, πολλάκις ἐπὶ πολλοὺς μῆνας, οὐ μόνον ἀδυνατεῖ νὰ προσθέσῃ νέαν τινὰ λέξιν εἰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ἐξέμαθεν, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ ἀπομανθάνει σὺν τῷ χρόνῳ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο δέ, ὡς εἰκός, ἐμβάλλει εἰς ἀνησυχίαν τοὺς γονεῖς, μὴ δυναμένους νὰ ἑρμηνεύσωσι τὸ φαινόμενον [3].

Τὴν περίοδον ταύτην τῆς στασιμότητος, ἀπροσδιορίστου οὖσαν διαρκείας, διαδέχεται ἄλλη οὕτω γοργῆς γλωσσικῆς προόδου, ὥστε παῖς κανονικὸς ἐν ἡλικίᾳ 18 μηνῶν δύναται νὰ ἀποβῇ κάτοχος 20 - 60 λέξεων. Φαίνεται

---

1. Οὕτω, κατὰ τὸν A. Wreschner, ὁ κανονικὸς παῖς κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους τοῦ βίου του δύναται νὰ εἶναι κάτοχος 700 λέξεων. (Die Sprache des Kindes, σ. 21). Πρβλ. καὶ Whipple, The vocabulary of a three years old boy with some interpretive comments. Ped. Sem. XVI.

2. Περὶ τούτου λέγονται πλείονα ἐν τοῖς ἑπομένοις.

3. Οὕτως, ἡ γλῶσσα τοῦ υἱοῦ τοῦ Preyer ἀπετελεῖτο ἐπὶ ἓξ ὅλους μῆνας ἐκ τῶν λέξεων atta καὶ dakke (εὐχαριστῶ). Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Stern ἐπὶ δύο καὶ ἥμισυν μῆνας μοναδικὸν περιεχόμενον τῆς γλώσσης του εἶχε τὴν λέξιν da.

δέ, ὅτι τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τρίτου εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς μεγίστης ταχύτητος ἐν τῇ προσκτήσει λέξεων. Καὶ ὁ πρότερος ὅμως χρόνος τῆς στασιμότητος δὲν παρέρχεται ἐπὶ ματαίῳ, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ παιδὸς ἐν μεγίστῳ βαθμῷ πρὸς κατανόησιν τῶν ὑπ' ἄλλων λεγομένων καὶ ἀποταμίευσιν ἐν τῇ συνειδήσει παραστάσεων ποικίλων λέξεων, ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων προφερομένων. Αὗται δὲ παραμένουσιν ἐν λανθανούσῃ καταστάσει, κατὰ μικρὸν ὅμως ἰσχυροποιοῦνται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐν τέλει δ' ἔρχεται στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς ἄρχεται χρησιμοποιῶν αὐτὰς ἐν τῷ λόγῳ [1]. Τοιαῦται περίοδοι προόδου καὶ στασιμότητος ἐν τῇ τῶν λέξεων προσκτήσει ἐπαναλαμβάνονται καὶ βραδύτερον.

2. Μορφαὶ τῶν λέξεων τοῦ παιδός. Κατὰ τὰ προλεχθέντα ὁ παῖς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δευτέρου ἔτους εἰσέρχεται εἰς τὴν γλωσσικὴν περίοδον. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οὗτος ποιεῖται χρῆσιν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τῶν λέξεων τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων. Τοὐναντίον αἱ πλεῖσται τῶν παιδικῶν λέξεων κατὰ τὴν πρώτην ταύτην γλωσσικὴν περίοδον εἶναι ξέναι πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων. Σπουδαιότατον αἴτιον διαφορᾶς τῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῶν τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ τάσις πρὸς τὸ πλάττειν λέξεις. Πλεῖσται τῶν ἀρχικῶν του λέξεων προέρχονται ἐκ τῆς τάσεως ταύτης. Εἶναι δηλαδὴ ἴδια αὐτοῦ δημιουργήματα. Οὕτως, ἐκ φθόγγων, τοὺς ὁποίους αὐτομάτως ἐν ἀρχῇ προέφερεν, πλάττει κατόπιν συλλαβὰς καὶ σχηματίζει πολλὰς τῶν πρώτων αὐτοῦ λέξεων. Ἰδίᾳ δὲ μορφοῖ λέξεις διὰ τῆς ἀναδιπλώσεως τῆς αὐτῆς συλλαβῆς (μ α μ α, β α β α, λ α λ α, μ π α μ π α, ν τ α ν τ α).

Τῶν λέξεων τούτων πολλαὶ μετεπήδησαν καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων. Ὡς εἰκὸς δέ, ἀφοῦ κατὰ τοιοῦτον τρόπον αὐτομάτως ἀπὸ τοῦ παιδὸς προῆλθον, δὲν παρατηροῦνται ἐν τῇ γλώσσῃ παίδων ὡρισμένης τινὸς ἐθνικότητος, ἀλλ' ἁπαντῶσιν ἐν τῇ γλώσσῃ παίδων, ἀνηκόντων εἰς διαφορωτάτας φυλάς, ἢ ὑπὸ τὴν αὐτὴν πανταχοῦ μορφὴν ἢ καὶ ἐλαφρῶς παρηλλαγμέναι [2]. Καὶ ἡ τοιαύτη τρόπον τινὰ διεθνοποίησις τῶν λέξεων τούτων δὲν

---

1. Θαυμαστὸν παράδειγμα τοῦ φαινομένου τούτου παρέχει ὁ υἱὸς τοῦ C. Stumpf. Οὗτος κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη ἐχρησιμοποίει γλῶσσαν περίεργον ἰδίας ἐμπνεύσεως, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουσαν πρὸς τὴν μητρικήν, τὴν ὁποίαν ἤκουεν ὁμιλουμένην καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν οἰκείων του. Αἰφνιδίως δὲ ἐν ἡλικίᾳ 3 ἐτῶν καὶ 3 μηνῶν ἤρξατο ὁμιλῶν μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἠδυνάτει τελείως νὰ ἀπομιμηθῇ. (Περιγραφὴν τῆς ἰδιορρύθμου γλωσσικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδὸς τούτου, γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρός του Carl Stumpf, ἴδε ἐν Zeitschrift für päd. Psychologie und Pathologie, Jahrg. 3, Heft 6, σ. 419 - 447).

2. Ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ A. Wreschner, «αἱ λέξεις αὗται εἶναι φυσικὰ

περιορίζεται ἐν μόνῃ τῇ παιδικῇ γλώσσῃ. Ἀφοῦ, ὡς εἴπομεν, πολλαὶ ἐξ αὐτῶν παραλαμβάνονται καὶ ὑπὸ τῶν ἐνηλίκων. Ἐκ τούτου δ' ἑρμηνεύεται ἡ μέχρι βαθμοῦ, ἐγείροντος ἔκπληξιν, διάδοσις ὡς δηλωτικῶν τῆς μητρὸς καὶ τοῦ πατρὸς λέξεων ἀπὸ μ α καὶ π α ἀρχομένων. Τοιαῦται λέξεις παρατηροῦνται ἐν πλείσταις γλώσσαις οὐ μόνον λαῶν ἰνδογερμανικῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ξένων πρὸς τὴν ὁμοφυλίαν ταύτην, καὶ δὴ καὶ λαῶν ἀγρίων [1].

Ἄλλη αἰτία τῆς διαφορᾶς τῶν ἀρχικῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῶν λέξεων τῶν ἐνηλίκων εἶναι ἡ φυσικὴ τάσις, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ παῖς, ὅπως πλάττῃ νέας λέξεις κατ' ἀναλογίαν. Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀναλογίας, ἥτις παρατηρεῖται καὶ ἐν ἄλλοις σημείοις τοῦ παιδικοῦ ψυχικοῦ βίου, εἶναι ἰσχυροτάτη καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν τῆς παιδικῆς γλώσσης. Ἰδίᾳ ἐπιζητεῖ ὁ παῖς φυσικὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς προφορᾶς τῆς λέξεως καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς. Ἕνεκα δὲ τῆς τάσεως ταύτης πλάττει πλῆθυν λέξεων, αἵτινες εἶναι ἀπότυπα τῆς σημασίας αὐτῶν. Ἰδίᾳ ὀνομάζει πράγματα ἢ ζῷα διὰ φθόγγων, ἀποδιδόντων τὸν ἦχον ἢ τὴν φωνὴν τοῦ δι' αὐτῶν σημαινομένου. Οὕτως, ἐν τῇ πρώτῃ παιδικῇ γλώσσῃ ἡ γαλῆ καλεῖται μ ι ά ο υ, ὁ κύων β ά ο υ β ά ο υ ἢ γ ά ο υ-γ ά ο υ, τὸ ὡρολόγιον τ ὶ κ τ ά κ, ὁ βοῦς μ π ὲ κ.τ.λ.

Αἱ οὕτω δὲ σχηματιζόμεναι λέξεις προέρχονται ἐξ ἀπομιμήσεως, εἶναι ὅμως μέχρι τινὸς καὶ προϊόντα ἰδίας τοῦ παιδὸς ἐφευρέσεως. Διαφέρουσι δὲ τελείως κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ σχηματισμοῦ ἀπὸ τῶν λέξεων, διὰ τῶν ὁποίων συνήθως δηλοῦνται ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων τὰ πράγματα καὶ τὰ ζῷα. Αἱ πλεῖσται δηλαδὴ λέξεις τῆς συνήθους γλώσσης εἶναι σύμβολα κατὰ συνθήκην. Ὁ ἦχος αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν εὑρίσκεται σχέσιν πρὸς τὰ δι' αὐτῶν δηλούμενα. Οὕτως, οὐδεμία σχέσις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν λέξεων γαλῆ, γάτα, chat, Katze καὶ τοῦ ζῴου, ὅπερ αὗται δηλοῦσι. Τὰ σύμβολα δὲ ταῦτα τὰ τεχνητὰ συνεδέθησαν μετὰ τῶν σημασιῶν αὐτῶν τὸ μὲν αὐθαιρέτως καὶ κατὰ συνθήκην, τὸ δὲ διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσης. «Ὅτι δ' ἡ λέξις καὶ τὸ πρᾶγμα συνανήκουσιν, μανθάνει τις μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ μηχανικοῦ συνειρμοῦ» [2]. Τοὐναντίον τὸ νήπιον ὀνομάζει τὸ πρᾶγμα ἢ τὸ ζῷον ἐξ ἑνὸς τῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ, καὶ δὴ τοῦ τὰ μάλιστα προσπί-

---

σύμβολα, δηλωτικὰ ὡρισμένων θυμικῶν διεγέρσεων, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι γενικῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀνεξάρτητοι ἀπὸ ἐθνικῶν περιορισμῶν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ καθίστανται αὗται εὐχερῶς ὑποκείμενον μιμήσεως τῶν ἐνηλίκων καὶ παραλαμβάνονται ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ».

1. Οὕτω, πρὸς δήλωσιν τῆς μητρὸς ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ αἱ λέξεις μ α μ ὰ καὶ μ ά ν ν α, ἐν τῇ λατινικῇ m a m m a, ἐν τῇ σανσκριτικῇ m a, ἐν τῇ ἀλβανικῇ m e m i e, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἰρλανδικῇ m a m, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γερμανικῇ a m m a, ἐν τῇ λιθουανικῇ m a m a, ἐν τῇ ἀρμενικῇ m a m, ἐν τῇ ἑβραϊκῇ a m. Παρεμφερὴς ἔκφρασις εὑρέθη καὶ εἰς πλείστας ἀμερικανικὰς διαλέκτους.

2. W. S t e r n, Psychologie der frühen Kindheit, σ. 93.

πτοντος εἰς τὰς αἰσθήσεις. Αἱ λέξεις ἑπομένως αὗται εἶναι φυσικὰ σύμβολα ἐκείνων, ἅπερ δηλοῦσι. Καὶ τούτων δὲ πολλαὶ ἐκ τῆς παιδικῆς γλώσσης μετεπήδησαν εἰς τὴν τῶν ἐνηλίκων.

Τέλος πλεῖσται λέξεις τῆς πρώτης παιδικῆς γλώσσης προέρχονται ἐξ ἁπλῆς ἀπομιμήσεως τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων. Εἶναι δηλαδὴ σύμβολα τῶν σημαινομένων οὐχὶ φυσικά, ἀλλὰ τεχνητά, κατὰ συνθήκην ἀνεγνωρισμένα. Καὶ ἐν ταύταις ὅμως παρατηροῦνται μέγισται διαφοραὶ μεταξὺ τῆς παιδικῆς γλώσσης καὶ τῆς τῶν ἐνηλίκων. Ἐν πρώτοις ὁ παῖς δεικνύει μεγάλην ἐκλεκτικότητα ἐν τῇ ἀπομιμήσει τῶν λέξεων τῶν ἐνηλίκων. Δὲν χρησιμοποιεῖ πᾶσαν λέξιν, τῆς ὁποίας ἀντιλαμβάνεται διὰ τῆς ἀκοῆς, ἀλλ' ἐκ τῶν προσπιπτουσῶν εἰς τὰ ὦτά του ἐκλέγει ἀσυνειδήτως ἢ ἐκείνην, ἣν δύναται εὐχερῶς νὰ προφέρῃ, ἢ ἐκείνην, ἣν κατανοεῖ. Καταλείπει δ' ἀχρησιμοποίητον τὸ μέγα πλῆθος τῶν λέξεων, αἵτινες κεῖνται ὑπὲρ τὸν οὐδὸν ἢ τῆς κατανοήσεως αὐτοῦ ἢ τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος. Ὡσαύτως ἐκ τύπων συνωνύμων, τοὺς ὁποίους ἀμφοτέρους ἀκούει προφερομένους, προτιμᾷ τοὺς μᾶλλον εὐχρήστους.

Ἀλλὰ καὶ αἱ λέξεις ἐκεῖναι τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, τὰς ὁποίας τὸ νήπιον ἀπομιμεῖται κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς γλωσσικῆς του ἐξελίξεως, δὲν προφέρονται ὑπ' αὐτοῦ ἀμετάβλητοι, ἀλλ' ὑφίστανται ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ποικίλας μεταβολάς. Τοῦτο δ' ἀποτελεῖ ἑτέραν αἰτίαν σπουδαιοτάτης διαφορᾶς τῶν λέξεων τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῆς μητρικῆς γλώσσης. Τῶν μεταβολῶν δὲ τούτων πολλαὶ εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀλλοιώσεις, τὰς ὁποίας αἱ λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης ὑφίστανται ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ. Αἱ πλεῖσται ὅμως ἔχουσι τὴν πηγήν των ἐν τῷ παιδὶ αὐτῷ. Προφέρων οὗτος τὰς λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐπιφέρει εἰς αὐτὰς ἀλλοιώσεις, τῶν ὁποίων ἀνάλογοι δὲν παρατηροῦνται ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων. Καὶ εἶναι ποικίλα τὰ αἴτια τῶν ἀλλοιώσεων τῆς τελευταίας κατηγορίας, δυνάμενα νὰ ἀνευρεθῶσιν ὡς ἑξῆς : Τὸ νήπιον, ἵνα καταστῇ κάτοχον λέξεώς τινος τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, πρέπει νὰ ἀντιληφθῇ αὐτῆς διὰ τῆς ἀκοῆς, νὰ προσέξῃ εἰς αὐτήν, νὰ προφέρῃ αὐτήν, νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ μνήμῃ. Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως τούτων εἶναι ἐν ἀρχῇ ἀνίκανον.

Κατὰ ταῦτα, δυνάμεθα, ὡς ὀρθότατα παρετήρησεν ὁ W. Stern [1], νὰ ἀνεύρωμεν τὰς ἑπομένας πηγὰς σφαλμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ ἐν τῷ στόματι τοῦ νηπίου τελούμεναι ἀλλοιώσεις τῶν λέξεων τῆς μητρικῆς γλώσσης :

α') Σφάλματα τῶν αἰσθήσεων. Ἐπειδὴ αἱ αἰσθήσεις τοῦ νηπίου ἀτελῶς ἀκόμη λειτουργοῦσι, δὲν καθίστανται ὑπ' αὐτοῦ ἀντιληπταὶ λεπταὶ διαφοραὶ τῶν ἤχων, ἀλλὰ μόνον αἱ κεφαλαιώδεις. Ἰδίᾳ πλεῖστα σφάλματα προέρχονται ἐξ ἀτελοῦς λειτουργίας τῆς ἀκοῆς. Οὐκ ὀλίγα δ' ὀφείλον-

1. W. Stern, ἔ.ἀ., σ. 101 - 102.

ται καὶ εἰς τὴν ἀτελῆ ὅρασιν, ὡς ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἐκ γενετῆς τυφλοὶ μανθάνουσι νὰ ὁμιλῶσι ὀρθῶς βραδύτερον ἢ οἱ ἔχοντες ὁμαλῶς λειτουργοῦσαν τὴν ὅρασιν.

β') Σ φ ά λ μ α τ α κ α τ α ν ο ή σ ε ω ς. Ἡ ἀσθενής, ἀσταθής, στερουμένη ἐκτάσεως καὶ διαρκείας προσοχὴ τοῦ νηπίου καὶ ἡ παραλλήλως λειτουργοῦσα ἀτελὴς παρατήρησις αὐτοῦ καθιστῶσιν αὐτὸ ἀνίκανον νὰ συλλαμβάνῃ ὀρθῶς τὰς ἀκουομένας ὑπ' αὐτοῦ λέξεις καὶ διὰ τοῦτο ἀντιλαμβάνεται διαφόρως τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων αὐτῶν.

γ') Σ φ ά λ μ α τ α π ρ ο φ ο ρ ᾶ ς. Οἱ ἐνήλικες, οἱ ἐκμανθάνοντες ξένην τινὰ γλῶσσαν, ἀδυνατοῦσιν ἐν ἀρχῇ νὰ προφέρωσιν ὡρισμένας λέξεις ἢ ὡρισμένους φθόγγους λέξεων. Μετὰ κόπου δὲ καὶ δι' ἀσκήσεως καθίστανται ἱκανοὶ πρὸς τοῦτο σὺν τῷ χρόνῳ. Τοῦτο, ὡς εἰκός, παρατηρεῖται ἐν μείζονι βαθμῷ παρὰ τῷ νηπίῳ, τοῦ ὁποίου τὰ γλωσσικὰ ὄργανα παρ' ἅπασαν τὴν γενομένην ἄσκησιν, διαρκοῦντος τοῦ προσταδίου, δὲν εἶναι ἀκόμη ἱκανὰ νὰ προφέρωσιν ὀρθῶς ὡρισμένους φθόγγους καὶ συμπλέγματα αὐτῶν. Πλεῖσται ἑπομένως παραμορφώσεις λέξεων προέρχονται ἐκ τῆς ἐλαττωματικῆς ταύτης λειτουργίας τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων.

δ') Σ φ ά λ μ α τ α ἀ ν α π λ ά σ ε ω ς. Καὶ ἡ ἀσθενὴς τῆς μνήμης λειτουργία κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τοῦ βίου ἀποβαίνει αἰτία, ὥστε ὁ παῖς κατὰ τὴν ἀνάπλασιν λέξεων, πρότερον ὑπ' αὐτοῦ ἀκουσθεισῶν, νὰ ἀλλοιοῖ αὐτὰς ποικιλοτρόπως.

Ἕνεκα πάντων τούτων τῶν αἰτίων αἱ λέξεις τῆς μητρικῆς γλώσσης παραμορφοῦνται ἐν τῷ στόματι τοῦ παιδός. Παραλείπονται γράμματα, μάλιστα ἀρκτικά, ἀλλὰ καὶ καταληκτικὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λέξεων κείμενα, μεταβάλλεται ἡ προφορὰ ἐνίων φθόγγων, ἀντικαθίστανται σύμφωνα δι' ἄλλων, τῶν ὁποίων ἡ προφορὰ εἶναι εὐχερεστέρα. Ἐκ τῶν γραμμάτων δὲ πάλιν τὰ σύμφωνα ὑπόκεινται εἰς πλείονας ἀλλοιώσεις ἢ τὰ φωνήεντα. Ἐκ δὲ τῶν φωνηέντων τὰ α, ε καὶ ι εἶναι τὰ εὐχερέστερον προφερόμενα. Καὶ συλλαβαὶ ὅλαι παραλείπονται. Ἰδίᾳ δ' ὑπόκεινται εἰς ἀλλοιώσεις αἱ μὴ τονιζόμεναι συλλαβαὶ καὶ ἐκ τῶν λέξεων αἱ ἔχουσαι μεῖζον μῆκος.

ε') Περαιτέρω παρατηροῦνται πολλάκις ἀλλοιώσεις τῶν λέξεων, ὀφειλόμεναι εἰς τάσιν τοῦ παιδὸς πρὸς ἕνωσιν δύο λέξεων, συγγενῶν κατὰ τὴν προφορὰν ἢ τὴν σημασίαν. Τέλος δὲ πολλαὶ ἀλλοιώσεις ὀφείλονται εἰς συγχύσεις περὶ τὴν ἐτυμολογίαν. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, οὕτω μεγάλη καὶ ἀνεξάντλητος εἶναι ἡ ποικιλία τῶν ἀλλοιώσεων, τὰς ὁποίας ὁ παῖς ἐπιφέρει εἰς τὰς λέξεις, ὥστε πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἀποβάλλουσι τελείως τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν μορφήν. Συμβαίνει δὲ καὶ τοῦτο : Δὲν τελεῖται ἅπαξ μόνον ἀλλοίωσις λέξεώς τινος, ἀλλὰ διατρέχει αὕτη ποικίλα στάδια. Πρὶν ἢ προφθάσῃ ὁ παῖς νὰ προσδώσῃ εἰς νέαν τινὰ λέξιν ὡρισμένην μορφήν, μεταβάλλει αὐτήν. Βραχὺ δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀρχικὴν χρῆσιν αὐτῆς ἀλλοιοῖ ἐκ νέου τὴν προφοράν της, ἢ διότι τελειό-

τερον νῦν ἀντελήφθη αὐτῆς, ἢ διότι τὰ γλωσσικά του ὄργανα ἠσκήθησαν ἐν τῷ μεταξὺ πρὸς ἀκριβεστέραν προφορὰν αὐτῆς κ.ο.κ. Οὕτω δὲ συμβαίνει, ὥστε ἐπὶ μῆνας ἡ μορφὴ ἑκάστης λέξεως νὰ ὑφίσταται μεταβολὰς ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ, ὡς αἱ λέξεις τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων κατὰ τὴν πορείαν τῶν αἰώνων μεταβάλλουσι πολλάκις μορφήν.

Σπουδαιότατον προσέτι αἴτιον διαφορᾶς τῶν λέξεων τῆς παιδικῆς γλώσσης ἀπὸ τῶν τῆς μητρικῆς εἶναι τάσις τοῦ παιδὸς ἰδιόρρυθμος πρὸς τὸ σχηματίζειν συνθέτους καὶ παραγώγους λέξεις. Αὕτη παρατηρεῖται παρ' αὐτῷ ἐν μεγάλῃ ἐντάσει ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τρίτου ἔτους καὶ ἔτι βραδύτερον. Διὰ τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης, ἥτις τελεῖται ἀσυνειδήτως, πλουτίζει ὁ παῖς τὸν γλωσσικὸν αὐτοῦ θησαυρὸν διὰ λέξεων ἰδιορρύθμων καὶ δεικνύει ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐργασίᾳ μεγάλην δημιουργικότητα καὶ λεπτότατον γλωσσικὸν αἴσθημα. Πολλαὶ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λέξεων εἶναι τῆς ἰδίας τοῦ παιδὸς παραγωγῆς, ἀνύπαρκτοι ἐν τῇ μητρικῇ γλώσσῃ. Καί τινες μὲν ἀφανίζονται ταχέως, ἐνῷ ἄλλων ὁ βίος ἀποβαίνει ἱκανῶς μακρός. Καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ δὲ ταύτῃ ἀναφαίνεται ἰσχυρὰ ἡ δύναμις τοῦ κατ' ἀναλογίαν σχηματισμοῦ, ἥτις καὶ ἐν ἄλλαις ψυχικαῖς λειτουργίαις τοῦ παιδὸς καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν παιδικῶν συλλογισμῶν παρατηρεῖται. Ὁ παῖς δηλαδὴ πλάττει νέας λέξεις, συνθέτους ἰδίᾳ καὶ παραγώγους, κατ' ἀναλογίαν πρὸς ἄλλας γνωστάς. Ὡς εἰκὸς δέ, περιπίπτει εἰς χονδροειδῆ σφάλματα [1].

Διὰ πάντας τούτους τοὺς λόγους ἡ γλῶσσα τοῦ παιδὸς ἡ ἀρχική, κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν θεωρουμένη, εἶναι κατασκεύασμα ἰδιόρρυθμον, ἥκιστα ὅμοιάζον πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων. Μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν σὺν τῇ προϊούσῃ ἐνισχύσει τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως, τῆς προσοχῆς καὶ παρατηρήσεως, τῶν λειτουργιῶν τῆς μνήμης καὶ τῇ προϊούσῃ ἀσκήσει τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ὑποχωρεῖ ὁλονὲν ἡ παιδικὴ διάλεκτος καὶ προσεγγίζει ἡ γλῶσσα τοῦ παιδὸς πρὸς τὴν τῶν ἐνηλίκων. Βαθμηδὸν προσέτι λέξεις ἰδιόρρυθμοι, πλασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ παιδός, ἐγκαταλείπονται ὑπ' αὐτοῦ, ἀντικαθιστάμεναι διὰ μᾶλλον εὐχρήστων τῆς μητρικῆς γλώσσης. Τὰ φυσικὰ δηλονότι σύμβολα ὑποχωροῦσιν εἰς τὰ κατὰ συνθήκην παραδεδεγμένα. Τὴν ἀποπεράτωσιν δὲ τοῦ τοιούτου καθαρμοῦ τῆς παιδικῆς γλώσσης, ὅστις τελεῖται ἐν ἀρχῇ ἀσυνειδήτως καὶ ἄνευ συστήματος, ὀφείλει βραδύτερον νὰ ὑποβοηθήσῃ συστηματικῶς τὸ σχολεῖον.

3. Σημασία τῶν λέξεων τῆς παιδικῆς γλώσσης. Ἔτι σπουδαιότεραι τῶν μνημονευθεισῶν καὶ μεῖζον ἐγείρουσαι διαφέρον

---

1. Πλείονα περὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν τοιούτων λέξεων ἴδε παρὰ Stern, Kindersprache, κεφ. XXII καὶ XXIII. — Πλούσια παραδείγματα τοιούτων σχηματισμῶν ἴδε καὶ παρὰ A. Wreschner, Die Sprache des Kindes, σ. 38 κ.ἑ.

εἶναι αἱ ἰδιορρυθμίαι τῆς παιδικῆς γλώσσης περὶ τὰς σημασίας τῶν λέξεων. Πρὸς τὴν σπουδαιότητα δὲ τοῦ ζητήματος ἰσοῦται ἡ δυσχέρεια τῆς ἐρεύνης αὐτοῦ. Αἱ πρῶται τοῦ νηπίου γλωσσικαὶ ἐκδηλώσεις κυρίως εἰπεῖν δὲν εἶναι λέξεις, δὲν εἶναι τμήματα λόγου, τῶν ὁποίων ἕκαστον δηλοῖ ὀνομασίαν πράγματος ἢ ζῴου, ἢ ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν καταστάσεως, ἰδιότητος κ.τ.λ. Ἀλλὰ παρατηρεῖται τοῦτο τὸ περίεργον ἐν τῇ ἀρχικῇ γλώσσῃ τοῦ νηπίου: Μία λέξις ἢ εἷς φθόγγος ἁπλοῦς ἢ ἀναδεδιπλωμένος ἐκπροσωπεῖ πρότασιν ἢ καὶ περίοδον ὅλην.

Ἐξετάζοντες δὲ τὰς σημασίας, τὰς ὁποίας ἀποδίδει ὁ παῖς εἰς τὰς γλωσσικάς του ἐκδηλώσεις, διακρίνομεν δύο διαδεχομένας ἀλλήλας περιόδους:

α') Ἡ πρώτη τούτων δύναται νὰ κληθῇ σ υ ν α ι σ θ η μ α τ ι κ ή. Ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι αἱ πρῶται γλωσσικαὶ ἐκφράσεις τοῦ νηπίου δὲν εἶναι ὀνομασίαι πραγμάτων, ἀλλὰ χρησιμεύουσι πρὸς ἐκδήλωσιν, βραδύτερον δὲ καὶ πρὸς ἀνακοίνωσιν συναισθημάτων καὶ ἐπιθυμιῶν. Εἶναι ἑπομένως ἐκφράσεις συναισθηματικαί, δηλοῦσαι χαρὰν ἐπὶ τῇ θέᾳ πράγματος ἢ τῇ ἀναγνωρίσει αὐτοῦ, ἀπαίτησιν πρὸς κτῆσιν αὐτοῦ, ἐπιθυμίαν, τῆς ὁποίας ζητεῖται ἡ ἐκπλήρωσις, ἀποστροφὴν ἀπό τινος κ.τ.λ. Ὅτι τοιαῦται εἶναι κατὰ τὴν σημασίαν αἱ πρῶται λέξεις τοῦ νηπίου, δεικνύουσιν ἡ χρῆσις αὐτῶν, αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰς μιμητικαὶ καὶ ἐκφραστικαὶ κινήσεις, ὁ ἦχος τῆς φωνῆς κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν αὐτῶν, ἢ συνήθως ἀναδεδιπλωμένη μορφὴ αὐτῶν. Τοῦτο ἄλλως τε ἑρμηνεύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι συναισθήματα καὶ ἐπιθυμίαι εἶναι αἱ τὴν ἄρχουσαν κατέχουσαι θέσιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ νηπίου. Ὡς δὲ ἤδη ἐλέχθη, ἡ μία λέξις ἢ ὁ εἷς φθόγγος ἐκπροσωπεῖ ὁλόκληρον λ ό γ ο ν, δηλοῖ ὁλοκλήρους καταστάσεις, ἐπιθυμίας, διαθέσεις. Μ α μ ὰ λ.χ. δὲν σημαίνει ἁπλῶς μήτηρ. Διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐκδηλοῖ τὸ νήπιον ἄλλοτε μὲν *μητέρα, ἔλα ἐδῶ*, ἄλλοτε δέ, *μητέρα, δός μου τοῦτο*, καὶ ἄλλοτε *μητέρα, σήκωσέ με, βοήθησέ με* κ.τ.λ. Ἡ ἔκφρασις ἄ τ α εἶναι πρότασις ὁλόκληρος, δηλοῦσα: *θέλω νὰ μὲ σηκώσῃς*, ἢ ἄλλο τι.

β') Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ συναισθηματικὴ περίοδος τῆς σημασίας τῶν λέξεων ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ἀ ν τ ι κ ε ι μ ε ν ι κ ή ν, τὴν διανοητικὴν περίοδον τῆς γλώσσης. Σὺν τῇ προϊούσῃ διανοητικῇ ἐξελίξει ἐνισχύεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, πάντως ἐν βραδεῖ ρυθμῷ, ὁ διανοητικὸς βίος τοῦ παιδός. Αὕτη δ' ἡ μεταβολὴ ἐκδηλοῦται καὶ ἐν ταῖς σημασίαις, τὰς ὁποίας ἄρχεται οὗτος ἀποδίδων εἰς τὰς λέξεις αὐτοῦ. Προσλαμβάνουσι δηλαδὴ αἱ λέξεις ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα. Χρησιμοποιοῦνται πρὸς δήλωσιν πραγμάτων, γεγονότων, ἰδιοτήτων, σχέσεων. Εἶναι αὕτη ἡ περίοδος τῆς ἀληθοῦς τῶν ἀντικειμένων καὶ γεγονότων ὀνομασίας. Καὶ ὅταν ὅμως ἀρχίσῃ ὁ παῖς ποιούμενος χρῆσιν τῶν λέξεων πρὸς δήλωσιν πραγμάτων, ἐξακολουθεῖ ἐν ἀρχῇ δηλῶν διὰ μιᾶς λέξεως πολλά. Οὕτως ἡ λέξις μ π α μ π ὰ δηλοῖ οὐ μόνον τὸν πατέρα, ἀλλὰ καὶ τὸν θεῖον καὶ πάντα ἄνδρα. Διὰ τῆς λέξεως μ α μ ὰ δὲν καλεῖται μόνη

ἡ μήτηρ, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι γυναῖκες τοῦ περιβάλλοντος. Ἐκ τούτου παρήχθησαν πολλοὶ τῶν παλαιοτέρων ἐρευνητῶν τῆς παιδικῆς γλώσσης (Preyer, Lindner, Konsorten κ.ἄ.) νὰ θεωρῶσι τὰς πρώτας λέξεις τοῦ παιδὸς ἐννοίας, τῶν ὁποίων αἱ σημασίαι σχηματίζονται δι' ἀφαιρέσεως, καθ' ὃν τρόπον παρὰ τῷ ἐνήλικι, τ.ἔ. ἐπὶ τῇ βάσει ὁμοιοτήτων μεταξὺ πραγμάτων, εὐχερῶς ὑποκειμένων εἰς τὴν ἀντίληψιν. Εἶναι ὅμως προφανές, ὅτι νήπιον ἑνὸς μέχρι δύο ἐτῶν δὲν εἶναι ἱκανὸν πρὸς τοιαύτας διανοητικὰς ἐργασίας. Ἄλλως τε ἐνίοτε διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως δηλοῖ ὁ παῖς πράγματα οὐ μόνον ὅμοια, ἀλλὰ καὶ διαφορώτατα ἀλλήλων. Πολὺ ὀρθοτέρα φαίνεται ἡ ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τάσις τοῦ νηπίου πρὸς τὸ ὀνομάζειν πολλὰ διὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως προέρχεται ἐκ τούτου: Δὲν ἀντιστοιχεῖ ἀκόμη πρὸς τὴν ποικιλίαν τοῦ ψυχικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ἀνάλογος πλοῦτος γλωσσικῶν ἐκφράσεων. Ἄλλαις λέξεσιν, ὁ ἀριθμὸς τῶν λέξεων, τῶν ὁποίων τυγχάνει κάτοχος ὁ παῖς, εἶναι πολὺ μικρότερος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πληθὺν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο γνωστὰ εἰς αὐτὸν καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην ὀνομασίας. Ἕνεκα δὲ τούτου συμπιέζονται ὑπ' αὐτοῦ πλείονα πράγματα ἓν ἑνὶ καὶ μόνῳ συμπλέγματι φθόγγων. Καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ δ' ἀτελεστάτη ὑπ' αὐτοῦ ἀντίληψις προσώπων καὶ πραγμάτων, ἡ προερχομένη ἐξ ἀτελοῦς ἀναλύσεως αὐτῶν, ἐπικουρεῖ, ὥστε νὰ ὀνομάζωνται ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτῆς ὀνομασίας πρόσωπα καὶ πράγματα ἀνομοιώτατα πρὸς ἄλληλα.

Ἡ πενία δ' αὕτη τοῦ ὑπάρχοντος γλωσσικοῦ κύκλου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πληθὺν τῶν γνωστῶν εἰς τὸν παῖδα πραγμάτων, ἅτινα ἀπαιτοῦσιν ὀνομασίας, καθίσταται αἰσθητὴ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἀφορμῶν τοῦ ἀπευθύνειν ἐρωτήσεις, ἀναφερομένας εἰς τὴν ὀνομασίαν πραγμάτων. Διὰ τοῦ μέσου τούτου αὐξάνει ὁ παῖς τὸν γλωσσικὸν αὐτοῦ θησαυρόν.

Ἄλλη πηγὴ αὐξήσεως τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ εἶναι ἡ στροφὴ τοῦ παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν καὶ ὁ σχηματισμὸς ὑπ' αὐτοῦ νέων λέξεων τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεως, εἰς τὸν ὁποῖον ὡσαύτως ὠθεῖ αὐτὸν ἡ πενία τῆς γλώσσης του. Καὶ ἐν τῇ τάσει δὲ ταύτῃ ἢ πλάττονται λέξεις τῆς στιγμῆς ἄνευ τινὸς ἀρχῆς, ἢ ἀκολουθεῖ ὁ παῖς ὡρισμένην ἀρχὴν ἰδιόρρυθμον. Κλασσικὸν τούτου παράδειγμα παρέχει ὁ υἱὸς τοῦ Stumpf [1]. Πλὴν δὲ τούτου ἔχει τὴν τάσιν ὁ παῖς νὰ κατατάσσῃ τὰ πράγματα, τὰ δηλούμενα ὑπ' αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως, ἀναλόγως τῆς πρὸς ἄλληλα ὁμοιότητος, τὴν ὁποίαν διακρίνει εἰς αὐτά. Συστηματικὴ ὅμως ἔρευνα καὶ τῶν σημείων τούτων ἐλλείπει ἀκόμη.

Ὅπως δὲ μεταβάλλουσι μορφὴν αἱ λέξεις ἐν τῷ στόματι τοῦ νεαροῦ παιδός, οὕτω μεταβάλλουσι συχνάκις καὶ σημασίαν. Καὶ τούτου τοῦ φαινομένου

1. Stumpf, Eigenartige sprachliche Entwicklung eines Kindes. Zeitschr. f. pād. Psychol. 2, 1900, σ. 1-20.

ἡ ἑρμηνεία εἶναι εὐχερής. Ὁ παῖς ὅσῳ προσκτᾶται νέας λέξεις, τοσούτῳ μᾶλλον μερικεύει τὰς σημασίας τῶν προτέρων λέξεων αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο δὲ συμβάλλεται καὶ τὸ ὅτι, προβαίνων εἰς τὴν ψυχικήν του ἐξέλιξιν, κατορθοῖ νὰ ἐπισκοπῇ ἀκριβέστερον τὰ πράγματα καὶ νὰ διακρίνῃ δι' ἀναλύσεως αὐτῶν τὰς ἐν αὐτοῖς λεπτομερείας, αἵτινες διέφευγον πρότερον τὴν προσοχήν του. Τὴν συναίσθησιν δέ, ὅτι ἕκαστον πρᾶγμα ἔχει ἰδίαν ὀνομασίαν, ἀποκτᾷ ὁ παῖς βραδύτερον. Δύο συμπτώματα δηλοῦσι τὴν ἐν αὐτῷ συντελεσθεῖσαν σπουδαιοτάτην ταύτην πρόοδον : Ἡ αἰφνιδίως ἐγειρομένη ἐν αὐτῷ ἀκατάσχετος τάσις πρὸς τὸ ἐρωτᾶν, πῶς ἕκαστον πρᾶγμα καλεῖται, καὶ ἡ αὔξησις τοῦ γλωσσικοῦ αὐτοῦ θησαυροῦ καὶ ἰδίᾳ τῶν οὐσιαστικῶν. Οὕτω, μέχρις οὗ ἡ λέξις ἀποκτήσῃ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ παιδὸς τὴν κοινῶς ἀνεγνωρισμένην εἰς αὐτὴν σημασίαν, μεταβάλλει διαρκῶς σημασίας. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐποχῆς τὸ νήπιον ἀποκτήσῃ συνείδησιν, ὅτι ἕκαστον πρᾶγμα ἔχει ἰδίαν σημασίαν, ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις αὐτοῦ χωρεῖ ἐν ταχεῖ πλέον ρυθμῷ. Γίνεται κάτοχον πλούτου λέξεων, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔχει μερικήν, ἀντικειμενικὴν σημασίαν. Ἡ περαιτέρω δ' ἐξέλιξις τῆς τῶν λέξεων σημασίας συνίσταται εἰς μετάβασιν ἀπὸ συγκεκριμένων καὶ ἀτομικῶν εἰς ἀφῃρημένας καὶ γενικὰς σημασίας.

4. Γραμματικὴ τῶν λέξεων τοῦ παιδός. Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης, αἱ λέξεις οὔτε κλίνονται, οὔτε εἰς μέρη τοῦ λόγου, οἷα τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων, μερίζονται. Εἶναι αὕτη ἡ προγραμματικὴ περίοδος τῆς γλώσσης. Ὁ γραμματικὸς τῶν λέξεων χωρισμὸς καὶ αἱ μεταβολαί, αἱ κλίσεις αὐτῶν, τελοῦνται βραδύτερον καὶ βαθμιαίως. Οὕτως αἱ πρῶται λέξεις τοῦ παιδός, αἵτινες, ὡς εἴδομεν, εἶναι κυρίως εἰπεῖν προτάσεις, δηλοῦσαι συναισθήματα καὶ ἐπιθυμίας, ἐμφανίζονται ἐν τῇ αὐτῇ πάντοτε μορφῇ, τ.ἔ. εἶναι ἄκλιτοι. Γραμματικῶς δὲ δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἐπιφωνήματα ἢ ἐπιφωνηματικαὶ ἐκφράσεις. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ὑποχωροῦσιν αὗται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ ἄρχεται ἡ ἐν τῇ γλώσσῃ ἐμφάνισις λέξεων, εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ λόγου ἀνηκουσῶν.

Τελεῖται δ' ἡ ἐμφάνισις τῶν μερῶν τοῦ λόγου διαδοχικῶς, καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειράν : Παρὰ τὰς πρώτας ἐπιφωνηματικὰς ἐκφράσεις γίνεται χρῆσις οὐσιαστικῶν, καὶ δὴ καὶ ἐν ἀρχῇ κυρίων ὀνομάτων, ἀναφερομένων εἰς πρόσωπα καὶ πράγματα, ἅτινα ἔχουσιν ἀσκήσει ἐπίδρασίν τινα ἐπὶ τὸν βίον τοῦ παιδὸς καὶ κατέλαβον θέσιν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ. Πρὸς αὐτὰ στρέφει ὁ παῖς τὸ διαφέρον του καὶ τούτων τὴν ὀνομασίαν ἐπιζητεῖ νὰ μάθῃ. Ἡ φυσική του ἀδυναμία εἶναι ἡ περιορίζουσα αὐτὸν ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν πραγματικοῦ κόσμου. Οὕτω, μέχρις ἡλικίας ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ὁ γλωσσικὸς αὐτοῦ θησαυρὸς ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιφωνημάτων καὶ οὐσιαστικῶν.

Ἐπακολουθεῖ τάσις πρὸς γνῶσιν τῶν ἐνεργειῶν, ἕνεκα δὲ τούτου μετὰ τὰ οὐσιαστικὰ ἀναφαίνονται τὰ ρήματα. Περὶ τὸ τέλος δὲ τοῦ δευτέρου ἔτους ἀνακύπτει καὶ ἡ τάσις πρὸς γνῶσιν ἰδιοτήτων καὶ σχέσεων καὶ ἄρχεται ἡ χρῆσις καὶ λέξεων, ἀνηκουσῶν εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου, τ.ἔ. ἐπιθέτων, ἐπιρρημάτων, ἀντωνυμιῶν, προθέσεων, ἀριθμητικῶν. Καὶ κατὰ τὴν χρῆσιν δὲ τῶν ἐπιθέτων καθίστανται ἐν ἀρχῇ ἔκδηλοι αἱ σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἔρχεται ὁ παῖς πρὸς τὰ δηλούμενα ὑπ' αὐτοῦ καὶ γνωστὰ εἰς αὐτὸν πρόσωπα καὶ πράγματα καὶ πρὸς τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἔχει μορφώσει περὶ αὐτῶν.

Διὰ τῶν ἐρευνῶν ἔχει προσέτι καθορισθῇ μετὰ ποιᾶς τινος ἀκριβείας, εἰς τίνα ἀναλογίαν ὑπάρχουσιν ἑκάστοτε ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ λέξεις, ἀνήκουσαι εἰς ἓν ἕκαστον τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Οὕτω κατ' ἐρεύνας τοῦ W. Stern ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς κανονικοῦ θήλεος δεικνύει τὰς ἑπομένας ἀναλογίας ἐξαιρέσει τῶν ἐπιφωνημάτων : Ἀποτελεῖται εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους καὶ τριῶν μηνῶν ἐξ οὐσιαστικῶν ἀποκλειστικῶς, εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους καὶ ἐννέα μηνῶν ἐξ οὐσιαστικῶν (78 %) καὶ ρημάτων (22 %), εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους καὶ ἕνδεκα μηνῶν ἐξ οὐσιαστικῶν (63 %), ρημάτων (23 %) καὶ λέξεων, ἀνηκουσῶν εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου (14 %).

Τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἰκοδομεῖται ἡ γλῶσσα τοῦ παιδός, εὐγλώττως χαρακτηρίζει καὶ ἡ πορεία, ἣ παρατηρουμένη ἐν ταῖς μεταβολαῖς τῶν κλιτῶν λέξεων. Ὡς εἴπομεν, αἱ πρῶται λέξεις τοῦ παιδὸς εἶναι ἀμετάβλητοι καὶ ἄκλιτοι. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἀρχίσῃ οὗτος ἐκδηλῶν τὰ διανοήματα αὐτοῦ διὰ πλειόνων τῆς μιᾶς λέξεων, ἐξακολουθεῖ ἐπί τινα χρόνον τάττων αὐτὰς παραλλήλως ἀμεταβλήτους, καταλείπει δ' εἰς τὸν ἀκούοντα τὴν φροντίδα, ὅπως ἐξεύρῃ τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὑφισταμένας σχέσεις. Ἡ τοιαύτη δὲ χρῆσις διαρκεῖ καθ' ἅπαν περίπου τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ βίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ κλιτὰ μέρη τοῦ λόγου ἐμφανίζονται ἐν μιᾷ καὶ πάντοτε τῇ αὐτῇ θεμελιώδει μορφῇ, τ.ἔ, τὰ οὐσιαστικὰ ἐν τῇ ὀνομαστικῇ τοῦ ἑνικοῦ, τὰ ἐπίθετα ἐν βαθμῷ θετικῷ, τὰ ρήματα δηλοῦσι μόνον τὸ παρόν. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς δὲ τοῦ τρίτου ἔτους ἄρχονται αἱ λέξεις λαμβάνουσαι ζωὴν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ παιδὸς, τ.ἔ. ἄρχονται καμπτόμεναι, κλινόμεναι. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀναφαίνονται οἱ ἀριθμοί, αἱ πτώσεις, οἱ χρόνοι, αἱ συζυγίαι, οἱ βαθμοὶ τῆς συγκρίσεως κ.λ.π. Ἡ εἴσοδος δ' εἰς τὸ στάδιον τοῦτο θεωρεῖται μία τῶν κυρίων ἐποχῶν τῆς γλωσσικῆς τοῦ παιδὸς ἐξελίξεως. Καὶ ἀληθῶς δηλοῖ ὑψηλὸν βαθμὸν προόδου ἡ γλῶσσα, ἐν τῇ ὁποίᾳ δύναται «λέξις τις διὰ μικρᾶς μεταβολῆς νὰ σημαίνῃ ἀντὶ ἑνὸς πολλά, ἢ νὰ μεταθέτῃ ἐνέργειαν τοῦ παρόντος εἰς ἐνέργειαν τοῦ παρελθόντος ἢ τοῦ μέλλοντος, ἢ νὰ ἐκφράζῃ τὸ πλέον ἢ ἔλαττον ἰδιότητός τινος» [1].

---

1. W. Stern, ἔ.ἀ., σ. 112.

Χαρακτηριστικὸν τῆς τοιαύτης γλωσσικῆς ἐξελίξεως εἶναι καὶ τοῦτο : Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διαδοχικὴν ἐμφάνισιν τῶν μερῶν τοῦ λόγου αἱ διάφοροι μορφαί, τὰς ὁποίας αἱ λέξεις μεταβαλλόμεναι προσλαμβάνουσι, τ.ἔ. ἀριθμοί, πτώσεις, χρόνοι, συζυγίαι, βαθμοὶ συγκρίσεως, ἀναφαίνονται ἅπασαι σχεδὸν ταυτοχρόνως. Ὁ ἀγὼν ὅμως τοῦ παιδὸς πρὸς ἐθισμὸν περὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν διαφόρων τούτων μορφῶν διαρκεῖ ἐπὶ μακρόν. Πλήρως δὲ κατορθοῖ τοῦτο μόλις κατὰ τὴν σχολικὴν περίοδον κατόπιν, ὡς εἰκός, συστηματικῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας.

Σημειωτέον ἐν τέλει, ὅτι μεγάλαι ἰδιορρυθμίαι παρατηροῦνται ἐν τῇ παιδικῇ γλώσσῃ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν παραγώγων καὶ τῶν συνθέτων λέξεων. Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, αἱ τοιαῦται λέξεις, πρὸς σχηματισμὸν τῶν ὁποίων δεικνύει μεγάλην τάσιν ὁ παῖς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τρίτου ἔτους, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἰδιόρρυθμα κατασκευάσματα, ἀνύπαρκτα ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἐνηλίκων.

Γ'. Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΠΛΟΚΗΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Αἱ λέξεις μεμονωμέναι ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τῆς γλώσσης. Ἑπομένως ἡ σπουδὴ τῶν παιδικῶν λέξεων καθ' ἑαυτὰς λίαν συμβάλλεται πρὸς κατανόησιν τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς γλώσσης. Πολὺ μείζονος ὅμως σημασίας εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον γίνεται χρῆσις τῆς ὕλης ταύτης πρὸς οἰκοδομίαν τοῦ λόγου, ἄλλαις λέξεσι, τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ λέξεις συνδέονται συντακτικῶς μετ' ἀλλήλων πρὸς ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων. Ἰδίᾳ δὲ ἔχει μεγίστην σημασίαν καὶ τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρει τὸν διδάσκαλον ἡ συντακτικὴ ἐξέλιξις τῆς παιδικῆς γλώσσης, ἡ συντελουμένη κατὰ τὴν σχολικὴν περίοδον καὶ κυρίως ὁ τρόπος τῆς μορφώσεως τῶν περιόδων καὶ τοῦ ὕφους.

Δυστυχῶς ὅμως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πληθὺν τῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν λέξεων, πενιχραὶ εἶναι αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευναι περὶ τῆς συντακτικῆς πλοκῆς αὐτῶν. Ἡ σπουδαιοτάτη τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν εἶναι ἡ τοῦ ζεύγους Stern [1]. Ἐκ τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον εἰλημμένα τὰ ἐν τοῖς ἑπομένοις μνημονευόμενα.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς πλοκῆς τῶν λέξεων ἐν τῷ λόγῳ τοῦ παιδὸς διατρέχει τὰς ἑπομένας περιόδους, αἵτινες διαδέχονται ἀλλήλας :

Π ρ ώ τ η π ε ρ ί ο δ ο ς. Ὀρθότατα ἅπαντες οἱ περὶ τὴν παιδικὴν γλῶσσαν ἀσχοληθέντες ἐξαίρουσιν, ὅτι αὕτη ἄρχεται οὐχὶ διὰ λέξεων, ἀλλὰ διὰ

---

1. Τὰ πορίσματα ἔχουσι δημοσιευθῆ ἐν τῷ ἔργῳ : Klara und William Stern. Die Kindersprache. 2α ἔκδ., Leipzig, 1920.

προτάσεων. Ἐκ τῶν προτάσεων ἐξελίσσεται, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ἡ λέξις. Ἄλλαις λέξεσι, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Theodor Waitz, «ἡ ἀρχικὴ μονὰς τῆς γλώσσης δὲν εἶναι ἡ λέξις, ἀλλ' ἡ πρότασις». Εἶναι δέ, κατὰ τὰ ἤδη λεχθέντα, γνώρισμα χαρακτηριστικὸν τῆς κατωτάτης ταύτης βαθμίδος τῆς παιδικῆς περιοδολογίας, ὅτι αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς καὶ μόνης λέξεως ἢ καὶ ἑνὸς φθόγγου. Ὡς εἴδομεν, αἱ πρῶται λέξεις ἢ φθόγγοι, οἱ ἐν ἀρχῇ μεμονωμένως ὑπὸ τοῦ παιδὸς προφερόμενοι, δηλοῦσιν ὁλοκλήρους καταστάσεις καὶ ἀντικαθιστῶσι πρότασιν ἢ καὶ προτάσεις ὅλας. Διὰ τούτων τῶν πρώτων γλωσσικῶν ἐκφράσεων ἄρχεται ἡ μόρφωσις τοῦ λόγου. Δυνάμεθα δὲ νὰ καλέσωμεν τὴν πρώτην ταύτην βαθμίδα τῆς πλοκῆς τοῦ παιδικοῦ λόγου βαθμίδα τῆς *μονολεκτικῆς περιοδολογίας*.

Δ ε υ τ έ ρ α π ε ρ ί ο δ ο ς. Ἡ μονολεκτικὴ περίοδος διαρκεῖ μέχρι περίπου τῆς ἡλικίας ἑνὸς ἔτους καὶ ἕξ ἕως ἐννέα μηνῶν. Ταύτην διαδέχεται ἄλλη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς συνενοῖ πλείονας λέξεις ἐν μιᾷ προτάσει, καὶ δὴ ἐν ἀρχῇ δύο, τιθεμένης τῆς μιᾶς παρὰ τὴν ἄλλην. Τοῦτο σημαίνει μεγάλην πρόοδον. Ὁ δὲ περαιτέρω σχηματισμὸς προτάσεων καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εὐχερέστερος οὕτως, ὥστε παῖς κανονικῆς νοημοσύνης ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου ἔτους κατορθοῖ νὰ ὁμιλῇ διὰ προτάσεων. Ἔχουσι δὲ τοῦτο τὸ κοινὸν ἅπασαι αἱ προτάσεις τῆς περιόδου ταύτης: Εἶναι αὗται θετικῆς φύσεως. Ἡ χρῆσις προτάσεων ἀποφατικῶν ἀναφαίνεται βραδύτερον. Ὁ παῖς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σχηματίζει καὶ προτάσεις ἐρωτηματικάς. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος περίοδος διαρκεῖ μέχρι περίπου τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου ἔτους.

Τ ρ ί τ η π ε ρ ί ο δ ο ς. Αὕτη διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ δευτέρου μέχρι περίπου τοῦ δευτέρου καὶ ἡμίσεος ἔτους. Ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἄρχεται ὁ παῖς μεταβάλλων τὰς λέξεις, ποιούμενος χρῆσιν κλίσεως, συζυγίας, συγκρίσεως. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀποβαίνει δεξιώτερος καὶ περὶ τὸν σχηματισμὸν προτάσεων ἐκ πλειόνων λέξεων, συνενῶν τρεῖς, τέσσαρας ἢ καὶ πέντε λέξεις, καὶ δὴ ἐν ἀρχῇ παρατακτικῶς. Οὕτως, ὁ λόγος του ἀποτελεῖται ἐκ πλειόνων βραχυτέρων προτάσεων κατὰ παράταξιν. Εἶναι δὲ αὗται αἱ πρῶται ἐκ πλειόνων λέξεων προτάσεις πρὸ πάντων ἐκδηλώσεις συναισθημάτων καὶ βουλημάτων, κυρίως ἐπικλήσεις. Περίοδοι τοιούτου περιεχομένου εὑρίσκονται ἐν ὑπεροχῇ καθ' ἅπασαν τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν. Παρὰ ταύτας μορφοῖ νῦν ὁ παῖς καὶ προτάσεις ἐρωτηματικὰς καὶ διηγηματικὰς περὶ παρόντων ἢ πρὸ βραχέος παρελθόντων γεγονότων.

Δὲν περιορίζεται δὲ νὰ ἐρωτᾷ περὶ τῆς ὀνομασίας πραγμάτων, ἀλλὰ διὰ πολλῶν ἐρωτήσεών του ζητεῖ διάφορα πράγματα, ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ, ποῦ ταῦτα εὑρίσκονται κ.τ.τ. Πολλαὶ τῶν ἐρωτήσεων εἶναι δηλωτικαὶ συμμετοχῆς (*Εἶσαι ἄρρωστος;*). Ἐν ταῖς προτάσεσι δὲ ταύταις, συνήθως δὲν τίθεται ἐρωτηματικὴ λέξις, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐρωτήσεως ἀποδίδουσιν ἡ ἐν τῇ

προτάσει τοποθέτησις τῶν λέξεων, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ τόνος τῆς φωνῆς. Κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην, ὡς τὰ πολλά, ἑκάστη λέξις εἶναι δηλωτικὴ ὁλοκλήρου προτάσεως. Συχνάκις δὲ παρατηροῦνται ἐν τῷ τοιούτῳ λόγῳ καὶ ἀντιθέσεις.

Τ ε τ ά ρ τ η π ε ρ ί ο δ ο ς. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου καὶ ἡμίσεος ἔτους ὁ παῖς δὲν περιορίζεται ἐν μόνῳ τῷ καθαρῶς παρατακτικῷ λόγῳ, ἀλλ' ἄρχεται προβαίνων εἰς λεπτοτέραν τοῦ λόγου διασκευὴν καὶ δὴ ἄρχεται ποιούμενος χρῆσιν καὶ προτάσεων καθ' ὑπόταξιν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ μεγάλην γλωσσικὴν καὶ διανοητικὴν πρόοδον, τὴν ὁποίαν κατανοοῦμεν, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, ὅτι πολλοὶ ἐνήλικες δὲν κατορθοῦσι νὰ ὑψωθῶσι γλωσσικῶς εἰς ὁμοίαν βαθμίδα. Καὶ ἐν ταῖς προτάσεσι δὲ ταύταις παρατηρεῖται ἐν ἀρχῇ συμβαῖνον ὅ,τι καὶ ἐν ταῖς ἐρωτηματικαῖς. Παραλείπεται δηλαδὴ ὁ σύνδεσμος ἢ ἡ χαρακτηριστικὴ λέξις τῆς ὑποτεταγμένης προτάσεως, ἡ δ' ὑπόταξις καθίσταται φανερὰ εἰς τὸν ἀκούοντα δι' ἄλλων μέσων. Εὐθὺς δ' ὡς ἀρχίσῃ ὁ παῖς ποιούμενος χρῆσιν ὑποτακτικῶν λόγων, ἐπιτελεῖ ἐν βραχεῖ χρόνῳ οὕτω μεγάλας προόδους ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐκφράσει τῶν διανοημάτων, ὥστε δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι φθάνει εἰς τὸ τέρμα τῆς πρώτης αὐτοῦ γλωσσικῆς ἐξελίξεως.

Ἀξία πολλοῦ διαφέροντος εἶναι καὶ ἡ ἰδιόρρυθμος ὑπὸ τοῦ παιδὸς τοποθέτησις τῶν λέξεων ἐν τῷ λόγῳ. Ταύτην χαρακτηρίζουσι δύο τάσεις. Ἐν πρώτοις προτάσσει τὰς λέξεις, τὰς συγκεντρούσας τὸ μέγιστον διαφέρον. Ὡς ἐκ τούτου συμβαίνει, ὥστε ἡ αὐτὴ λέξις νὰ ἔχῃ διάφορον θέσιν εἰς δύο προτάσεις ἀναλόγως τοῦ διαφέροντος, ὅπερ ἑκάστοτε προκαλεῖ. Μετὰ τὴν διαφέρουσαν λέξιν ἐπακολουθοῦσιν αἱ λοιπαί, ἐν τέλει δὲ τίθεται ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία. Ἡ δ' ἑτέρα τάσις συνίσταται ἐν τῇ προτάξει τῶν συγκεκριμένων, τῶν ἐποπτικῶν. Οὕτω, προτάσσεται τὸ οὐσιαστικὸν καὶ ἐπιτάσσεται ὁ ἐπιθετικὸς αὐτοῦ προσδιορισμός. Σημειωτέον, ὅτι ταῦτα παρατηροῦνται κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ παιδικοῦ λόγου, διότι βραδύτερον ἡ παιδικὴ γλῶσσα διὰ τῆς ἀπομιμήσεως προσεγγίζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐνηλίκων καὶ ἐν τῇ τοποθετήσει τῶν λέξεων.

Κατὰ τὴν τετάρτην ταύτην περίοδον ἀναφαίνεται ἐκ δευτέρου παρὰ τῷ παιδὶ ἡ τάσις πρὸς τὸ ἐρωτᾶν. Αἱ ἐρωτήσεις ὅμως εἶναι νῦν διάφοροι τῶν προγενεστέρων, διότι ἐνῷ αἱ πρῶται περιωρίζοντο εἰς τὸ τ ί καὶ τὸ π ο ῦ, ἤδη ἐκτείνονται καὶ εἰς τὸ π ό τ ε καὶ τὸ δ ι α τ ί. Ἄλλαις λέξεσι, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀπευθύνει ὁ παῖς ἐρωτήσεις καὶ περὶ χρονικῶν καὶ κυρίως αἰτιωδῶν σχέσεων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι καὶ ἡ τάσις αὕτη τοῦ ἐρωτᾶν ἀποτελεῖ ἀπόρροιαν ὁρμῆς πρὸς μάθησιν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ παῖς ἐρωτᾷ περὶ πραγμάτων καὶ σχέσεων, συνδεομένων στενότατα πρὸς τὸ ἐγὼ αὐτοῦ καὶ τὰς πρακτικὰς αὐτοῦ χρείας.

ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΙΚΗΝ ΕΞΕΛΙΞΙΝ

Ἡ ἐξέλιξις τῆς γλώσσης δεικνύει ποικίλας ἰδιορρυθμίας παρὰ τοῖς διαφόροις παισίν. Αὗται ὀφείλονται ἐν πρώτοις εἰς αἴτια κείμενα ἐν τῇ φύσει ἑκάστου. Ἰδίᾳ δ' ἡ νοητικὴ κατάστασις ἔχει μεγάλην ροπὴν ἐπὶ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν. Οὕτως ἐν πρώτοις τελεῖται ἐν διαφόρῳ ρυθμῷ ἡ πρόσκτησις τῆς γλώσσης παρὰ παισὶ διαφόρου νοημοσύνης. Κατὰ κανόνα οἱ εὐφυεῖς ἄρχονται ταχύτερον ὁμιλοῦντες ἢ οἱ ὑστεροῦντες νοητικῶς. Ἰδίᾳ δ' οἱ ἡλίθιοι ἕνεκα ὑστερήσεως ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς φλοιώδους οὐσίας τοῦ ἐγκεφάλου ἀποκτῶσι πολὺ βραδύτερον καὶ δυσχερέστερον ἢ οἱ κανονικοὶ παῖδες τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐκτελεῖν τὰς λεπτάς, συμμέτρους καὶ πολυπλόκους κινήσεις, τὰς ὁποίας ἀπαιτεῖ ἡ προφορὰ τῶν λέξεων. Ἕνεκα δὲ τούτου, ἐνῷ παρὰ τοῖς κανονικοῖς παισὶν ἡ ἀτελὴς προφορὰ τῆς γλώσσης διαρκεῖ συνήθως τὸ βραδύτερον μέχρι τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς ἡλικίας, πολλοὶ τῶν ἡλιθίων ποιοῦνται χρῆσιν λέξεων ἐν ἀτελεστάτῃ μορφῇ μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἔτους καὶ βραδύτερον, ἀδυνατοῦντες νὰ προφέρωσιν ὡρισμένα φωνήεντα, σύμφωνα, διφθόγγους. Οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ παραμένουσιν ἄγλωσσοι.

Ἄλλα δείγματα, καθιστῶντα καταφανῆ τὴν ἐξάρτησιν τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης, εἶναι ταῦτα: Ἐνῷ, ὡς εἴδομεν, παῖς κανονικὸς δύναται ἐν ἡλικίᾳ 18 μηνῶν νὰ εἶναι κάτοχος 20-60 λέξεων, οἱ ἡλίθιοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ἔχοντες ἐλαφρὰν ἡλιθιότητα, περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου ἔτους μόλις περὶ τὰς 10-12 λέξεις κατέχουσιν. Ὡσαύτως, παῖδες ἰσχυρᾶς ἀντιληπτικῆς καὶ κριτικῆς δυνάμεως κατορθοῦσιν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου ἔτους νὰ σχηματίζωσιν ὀρθὰς προτάσεις καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους καὶ ἡμίσεος νὰ ποιῶνται χρῆσιν ἐν τῷ λόγῳ καὶ δευτερευουσῶν προτάσεων, ἐνῷ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλαφρῶς ἡλίθιοι ἄρχονται χρησιμοποιοῦντες προτάσεις κατὰ τὸ τέταρτον ἢ τὸ πέμπτον ἔτος, τινὲς δὲ καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον των εἶναι ἀνίκανοι νὰ ὁμιλῶσιν ἐν προτάσεσι. Προσέτι οἱ ἡλίθιοι δυσχερῶς κατορθοῦσι νὰ ἐφαρμόζωσιν ἐν τῇ γλώσσῃ των ὀρθῶς τοὺς γραμματικοὺς κανόνας. Ἕνεκα δὲ τῆς τοιαύτης στενῆς ἐξαρτήσεως τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης θεωρεῖται ἓν τῶν μέσων πρὸς διάγνωσιν τῆς νοητικῆς ἱκανότητος, ἰδίᾳ μεταξὺ τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἕκτου ἔτους, ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ παῖς μορφοῖ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν εἶναι γνώρισμα ἀλάθητον διανοητικῆς ὑστερήσεως ἡ βραδύτης περὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γλώσσης. Ὑπάρχουσι παραδείγματα παίδων κανονικῶν, οἵτινες μέχρις ἡλικίας ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ἐπικοινωνοῦσιν ἀποκλειστικῶς διὰ σχημάτων. Κατανοοῦσιν οὗτοι ἄριστα τὰ λεγόμενα ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ βραδύνουσι νὰ ὁμιλήσωσιν ἕνεκα αἰτίων ἀσχέτων ἀπὸ τῆς

νοητικῆς των δυνάμεως. Καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἀτέλειαι τῆς γλώσσης δὲν συνοδεύονται πάντοτε ὑπὸ νοητικῆς ὑστερήσεως.

Πλὴν δὲ τῶν ἰδιορρυθμιῶν ἐν τῇ μορφώσει τῆς γλώσσης, τῶν συνδεομένων μετὰ τῆς νοητικῆς καταστάσεως, παρατηροῦνται παρὰ τοῖς παισὶ καὶ ποικίλαι ἄλλαι διαφοραὶ ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης, ὀφειλόμεναι ὡσαύτως εἰς ἐμφύτους προδιαθέσεις. Ἐπὶ παραδείγματι, ὑπάρχουσι παῖδες, παρὰ τοῖς ὁποίοις ὑπερτερεῖ οὕτως ἰσχυρῶς ἡ ἐξ ἀπομιμήσεως μάθησις, ὥστε ἀπομένει μικρὸς χῶρος εἰς τὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν. Ἀντιθέτως παρ' ἄλλοις εἶναι οὕτως ἀνεπαρκεῖς αἱ ἐπιδράσεις τῆς περὶ αὐτοὺς λαλουμένης γλώσσης ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς χρείας τῆς ἐκδηλώσεως, ὥστε ἡ πρὸς τὸ ἐκφράζεσθαι ἀνάγκη ὠθεῖ εἰς ἰσχυρὰν ἐνέργειαν τὴν γλωσσικὴν δημιουργικότητα αὐτῶν.

Παρὰ τὰς διαφορὰς δέ, τὰς προερχομένας ἐκ φυσικῶν αἰτίων, ποικίλαι ἄλλαι ὀφείλονται εἰς λόγους ἐξωτερικοὺς καὶ τυχαίους. Οὕτως, ἡ ταχυτέρα ἢ βραδυτέρα γλωσσικὴ ἐξέλιξις καὶ εὐχέρεια περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν φωνητικῶν ὀργάνων. Παῖδες, ἔχοντες μείζονα εὐχέρειαν πρὸς προφορὰν τῶν φθόγγων καὶ ἰσχυροτέραν μνήμην, προηγοῦνται ἄλλων, οἵτινες δύνανται ἴσως νὰ ἔχωσιν ἀνωτέραν διανόησιν.

Περαιτέρω ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις ἐξαρτᾶται σπουδαίως, ἀπὸ τῶν εὐκαιριῶν, αἵτινες παρέχονται εἰς τὸν παῖδα πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, ἀπὸ τῶν συνδιαλέξεων, αἵτινες γίνονται παρόντος αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῶν καταβαλλομένων φροντίδων ὑπ' ἄλλων προσώπων περὶ τῆς γλώσσης αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ταχυτέρα εἶναι ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις παίδων, ἐχόντων πρεσβυτέρους ἀδελφοὺς ἢ ἐκείνων, οἵτινες τυγχάνουσι μονογενεῖς ἢ πρωτότοκοι. Οἱ πρῶτοι ἔχουσι πλείονας εὐκαιρίας, ὅπως διαλέγωνται καὶ βελτιῶσι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ἢ οἱ δεύτεροι. Ἡ διαρκὴς ἐπικοινωνία μετὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀδελφῶν ὠθεῖ αὐτούς, ὅπως ἐκφράζωσι τὰς ἰδέας των, καὶ τὸ ἔτι σπουδαιότερον, ὅπως ἀπομιμῶνται τὴν γλῶσσαν ἐκείνων. Μετὰ μεγίστης δ' εὐχερείας προσλαμβάνουσιν οὗτοι τὴν γλῶσσαν τῶν ὀλίγῳ πρεσβυτέρων ἀδελφῶν των, ἥτις ἵσταται ἐγγὺς πρὸς αὐτοὺς κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὸ περιεχόμενον.

Ὡσαύτως ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις καὶ βραδύτερον ἄρχεται καὶ ἐν βραδυτέρῳ ρυθμῷ χωρεῖ παρὰ τοῖς παισὶν ἀπόρων τάξεων ἢ παρὰ τοῖς ἀνήκουσιν εἰς οἴκους μεμορφωμένους. Καὶ τούτου ὁ λόγος εἶναι εὐνόητος. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ οὔτε τὸν χρόνον ἔχουσιν, ὅπως διαλέγωνται συχνάκις μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, οὔτε τὴν ἱκανότητα, ὅπως ἐπιμελῶνται τῆς γλωσσικῆς ἐκείνων διαμορφώσεως. Ἔχει ὡσαύτως παρατηρηθῆ, ὅτι οἱ παῖδες τῶν χωρίων βραδύτερον κατορθοῦσι νὰ ὁμιλῶσι ρεόντως ἢ οἱ ἐν ταῖς πόλεσιν αὐξανόμενοι.

Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ἀρρένων καὶ θηλέων παρατηροῦνται οὐκ ὀλίγαι διαφοραὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει. Ἐν πρώτοις τὰ θήλεα ἄρχονται συνήθως ὁμιλοῦντα ἐνωρίτερον τῶν ἀρρένων. Ἔχουσι προσέτι μείζονα μιμητικὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο εἰσδέχονται ὀρθότερον ἢ τὰ ἄρρενα τὰς ὑπ' ἄλλων προφε-

ρομένας λέξεις. Καὶ μείζονα δὲ φυσικὴν κλίσιν πρὸς τὸ ὁμιλεῖν ἔχουσι τὰ θήλεα καὶ μείζονα ἐπὶ τούτῳ συναισθάνονται εὐαρέστησιν ἢ τὰ ἄρρενα. Ἕνεκα τούτου δὲ καὶ τὸ γλωσσικὸν μυϊκὸν σύμπλεγμα αὐτῶν διαμορφοῦται τελειότερον ἢ τὸ τῶν ἀρρένων. Διὰ ταῦτα τὰ θήλεα καὶ καθαρώτερον καὶ ὀρθότερον ὁμιλοῦσιν ἢ οἱ ὁμήλικες ἄρρενες καὶ μείζονα θησαυρὸν λέξεων ἔχουσιν ἢ ἐκεῖνοι [1].

Ἄλλη διαφορὰ μεταξὺ ἀρρένων καὶ θηλέων εἶναι αὕτη: Ἐνῷ, ὡς εἴδομεν, ἡ μιμητικότης εἶναι μείζων παρὰ τοῖς θήλεσιν, ἀντιθέτως ἀναφαίνεται παρὰ τοῖς ἄρρεσιν ἰσχυροτέρα ἡ ἐφευρετικὴ συμβολὴ πρὸς μόρφωσιν τῆς γλώσσης. Διὰ τοῦτο δὲ πολλαὶ πρωτοτυπίαι καὶ ἰδιορρυθμίαι τῆς παιδικῆς γλώσσης εἶναι κατάδηλοι ἐν μείζονι βαθμῷ ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ἀρρένων.

Καὶ μεταξὺ δὲ παίδων, ἀνηκόντων εἰς διάφορα ἔθνη, παρατηροῦνται διαφοραὶ ἐν τῇ γλωσσικῇ ἐξελίξει. Οὕτω φαίνεται, ὅτι οἱ Ἀμερικανοὶ παῖδες ὑπερτεροῦσι τῶν ὁμηλίκων τῶν ἄλλων ἐθνῶν κατὰ τὸν θησαυρὸν τῶν λέξεων, οἱ δὲ Σλαῦοι ὑπολείπονται πάντων [2].

Πλὴν δὲ τῶν γλωσσικῶν ἀτελειῶν, τῶν ὀφειλομένων εἰς τὰ μνημονευθέντα αἴτια, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι, προερχόμεναι ἐξ ἄλλων αἰτίων. Οὕτω, παρὰ πολλοῖς παισὶ προκαλοῦσιν ἀνώμαλον γλωσσικὴν ἐξέλιξιν βλάβαι τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ἢ ἐλαττωματικὴ ἀναπνευστικὴ λειτουργία ἢ ἀνωμαλίαι περὶ τὴν λειτουργίαν τῶν κινήσεων. Ἄλλαι ὀφείλονται εἰς ἔλλειψιν ἐπιθυμίας πρὸς τὸ ὁμιλεῖν, εἰς τάσιν πρὸς μόνωσιν καὶ ἀποφυγὴν τῆς ἀναστροφῆς μετ' ἄλλων παίδων ἢ εἰς ψυχοπαθικὴν κατάστασιν. Ἄλλαι ἔχουσιν αἰτίαν ἀτελῆ λειτουργίαν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀκοῆς. Ἐπὶ παραδείγματι, οἱ κωφοὶ ἀποβαίνουσιν ἕνεκα ταύτης τῆς παθήσεως αὐτῶν ἀνίκανοι πρὸς κτῆσιν τῆς γλώσσης. Τέλος οὐκ ὀλίγαι ἀτέλειαι περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ὀφείλονται εἰς κακὰς συνηθείας, γεννηθείσας κατὰ τὴν περίοδον τοῦ σχηματισμοῦ τῆς γλώσσης ἕνεκα πλημμελοῦς χρήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Καὶ παρὰ πολλοῖς μὲν κανονικοῖς παισὶ πολλαὶ τῶν ἀτελειῶν τούτων ἀφανίζονται ἀφ' ἑαυτῶν σὺν τῇ προϊούσῃ ψυχικῇ ἐξελίξει καὶ ἀποκαθίσταται παρ' αὐτοῖς ἡ γλῶσσα εἰς τὴν κανονικήν της μορφήν, παρ' ἄλλοις ὅμως παραμένουσιν αὗται πολλάκις δι' ὅλου τοῦ βίου ὡς διαρκῆ γνωρίσματα τῆς γλώσσης.

Περὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων ποιούμεθα μακρὸν λόγον ἐν εἰδικῇ μελέτῃ

---

1. Κατὰ γενομένας μετρήσεις ἡ ἀναλογία ἐν τῷ θησαυρῷ τῶν λέξεων μεταξὺ ἀρρένων καὶ θηλέων ἡλικίας δύο ἐτῶν εὑρέθη οὖσα παρὰ παισὶν Ἀμερικανοῖς 100 πρὸς 50, παρὰ Γερμανοῖς 100 πρὸς 54 καὶ παρὰ παισὶ σλαυϊκῶν φυλῶν 100 πρὸς 84.

2. Ἡ ἀναλογία μεταξὺ παίδων διετῶν εἶναι παρ' Ἀμερικανοῖς 100, παρὰ Γερμανοῖς 53, παρὰ Σλαύοις 43.

ἡμῶν[1]. Ἐν τῷ παρόντι θὰ περιορισθῶμεν εἰς ἁπλῆν μνείαν τῶν κυριωτάτων ἐξ αὐτῶν, αἵτινες εἶναι :

Ἡ ἀ φ α σ ί α, δηλοῦσα μείωσιν ἢ διαστροφὴν ἢ καὶ πλήρη ἀπώλειαν τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐκφράζειν τὰ διανοήματα διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἢ τῆς γραφῆς.

Ὁ τ ρ α υ λ ι σ μ ό ς, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ πάσχων ἢ προφέρει ἀτελῶς γράμματα, καὶ ἰδία σύμφωνα, ἢ ἀντικαθιστᾷ αὐτὰ δι' ἄλλων, τῶν ὁποίων ἡ προφορὰ εἶναι εὐχερεστέρα ὑπ' αὐτοῦ.

Ὁ ψ ε λ λ ι σ μ ό ς, ἔχων κύριον γνώρισμα δυσχέρειαν πρὸς ἄρθρωσιν καὶ τελείαν προφορὰν ὅλων τῶν συστατικῶν τῶν λέξεων. Ἡ ψελλίζουσα γλῶσσα διαφέρει τοῦ τραυλισμοῦ, καθότι κατ' αὐτὴν ἡ ἀτελὴς προφορὰ δὲν περιορίζεται εἰς μεμονωμένους καὶ πάντοτε τοὺς αὐτοὺς φθόγγους, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῶν λέξεων. Ἅπαντα ταῦτα συμπιέζονται ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ψελλίζοντος καὶ ἡ ἀλλοίωσις αὐτῶν μεταβάλλει μορφὴν ἀπὸ λέξεως εἰς λέξιν.

Ἡ β ρ α δ υ γ λ ω σ σ ί α, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πάσχων αἰσθάνεται δυσχέρειαν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁμιλίας του καὶ χρησιμοποιεῖ γλῶσσαν βραδεῖαν, συρομένην, συνδεδεμένην μετ' ἰδιορρύθμου, μονοτόνου φωνῆς.

Ἡ τ α χ υ γ λ ω σ σ ί α, ἰδιότης ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀνωτέρω. Εἶναι ταχεῖα, βιαστική, τρόπον τινὰ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν βίας τελουμένη ὁμιλία, ἥτις διὰ τοῦτο συνεπάγεται ἀτελείας τοῦ λόγου.

Ἡ ἀδυναμία τοῦ πάσχοντος παρὰ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῆς ὁράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς αὐτοῦ *νὰ ἐννοῇ τὰς ἀκουομένας λέξεις καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰς γεγραμμένας.*

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΔΙΑΡΚΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις παίδων κανονικῶν εἶναι δυνατόν, κατὰ τὰ προλεχθέντα, νὰ φθάσῃ εἰς ὡρισμένον τι πέρας μέχρι τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἂν δὲν ἐμποδίσωσιν αὐτὴν δυσμενεῖς ἐπιδράσεις. Κατὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος περίοδον ἀποβαίνει ὁ παῖς ἱκανὸς νὰ ἐκδηλοῖ τὰ συναισθήματα, διανοήματα καὶ βουλήματα αὐτοῦ κατὰ τρόπον ἀντιληπτόν. Παρὰ πολλοῖς ὅμως κανονικοῖς παισὶ τὸ στάδιον τοῦτο τῆς στοιχειώδους γλωσσικῆς ἐξελίξεως διαρκεῖ μακρότερον χρόνον. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ συνεχίζεται, ὡς

1. Ἴδε Ν. Ἐ ξ α ρ χ ο π ο ύ λ ο υ, Ψυχικαὶ ἀνωμαλίαι τῶν παίδων καὶ τρόποι βελτιώσεως αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 61 κ.ἑ.

εἴπομεν, ἡ ἐνέργεια τοῦ παιδὸς πρὸς κτῆσιν τῆς γλώσσης. Ἐνῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης θεωρεῖται οὗτος ὑπερπηδήσας τὰς στοιχειώδεις δυσχερείας, τοῦ λοιποῦ παλαίει κατὰ νέων, ἀναφερομένων εἰς τὰς λεπτότητας τῆς γλώσσης. Τῆς βραδυτέρας δὲ ταύτης ἐξελίξεως ἔργον εἶναι ἡ ὀρθὴ διαμόρφωσις τῆς περιοδολογίας καὶ τοῦ ἀτομικοῦ γλωσσικοῦ ὕφους. Καὶ διαρκεῖ αὕτη ἐπὶ μακρόν, ἐκτεινομένη καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως τοῦ παιδὸς εἰς τὸ σχολεῖον καὶ πέρα τούτου. Ἂν δ' ἀποβλέψωμεν εἰς παῖδας, προερχομένους ἐκ χωρίων καὶ ἀμορφώτων οἰκογενειῶν, δὲν ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἀληθείας λέγοντες, ὅτι οὗτοι τὸ μέγιστον ποσὸν τῶν λέξεων καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐκφράσεως προσλαμβάνουσι κυρίως ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον.

Αὕτη δ' ἡ βραδυτέρα ἐξέλιξις, διὰ τῆς ὁποίας κατορθοῦται ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὰς λεπτότητας τῆς γλώσσης τῶν ἐνηλίκων, δὲν συντελεῖται ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαία πρὸς τοῦτο συστηματικὴ ἐπικουρία. Καὶ δεικνύει αὕτη πλείονας φάσεις, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἔχει ἴδιον τύπον, διακρινομένη δι' ἰδιαιτέρων γνωρισμάτων. Οὕτως, ἄλλα εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γλώσσης τοῦ ὀκταετοῦς παιδός, ἄλλα τοῦ δεκαετοῦς, ἄλλα τοῦ δεκατετραετοῦς κ.ο.κ. Δυστυχῶς ὅμως ἡ γλωσσικὴ αὕτη περίοδος δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ. Διὰ τοῦτο δ' ἀγνοοῦμεν τὴν φύσιν καὶ τὰ ὅρια τῶν φάσεων, τὰς ὁποίας περιλαμβάνει.

Ἀφοῦ λοιπὸν συμπίπτει αὕτη πρὸς τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον καὶ δὲν συντελεῖται ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς ἡ προτέρα, ἀποβαίνει σπουδαιότατον ἔργον τοῦ σχολείου νὰ ὑποβοηθῇ συστηματικῶς τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς. Ἔχει καθῆκον *νὰ αἴρῃ βαθμιαίως τὰς ποικίλας γλωσσικὰς ἀτελείας τοῦ παιδός*, τῶν ὁποίων ἄλλαι μὲν εἶναι ἀπόρροια τῆς μὴ συντελεσθείσης ἀκόμη γλωσσικῆς ἐξελίξεως, ἄλλαι δ' ὀφείλονται εἰς δυσμενεῖς ἐπιδράσεις τοῦ οἴκου, καὶ νὰ βελτιοῖ κατὰ μικρὸν τὴν γλῶσσαν τῶν μαθητῶν.

Δὲν σκοποῦμεν νὰ ἐκτείνωμεν ἐν τῷ παρόντι τὸν λόγον περὶ τῶν τρόπων, κατὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τελῆται ἡ συστηματικὴ ἐπίδρασις τοῦ σχολείου ἐπὶ τὴν γλωσσικὴν διαμόρφωσιν τῶν παίδων. Θὰ ἀποφύγωμεν ὡσαύτως νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω γενομένης ἀναλύσεως τῆς παιδικῆς γλώσσης περὶ τῶν ποικίλων ζητημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν γλῶσσαν, ἥτις πρέπει νὰ θεραπεύηται ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ πρέπει νὰ γράφωνται τὰ διδακτικὰ βιβλία. Θεωροῦμεν ὅμως ἀναγκαῖον νὰ ἐξάρωμεν γενικάς τινας παιδαγωγικὰς ἀρχάς, ἀμέσως συναγομένας ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν ἐρευνῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων πρέπει νὰ τελῆται ἡ συστηματικὴ ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασία πρὸς βελτίωσιν τῆς γλώσσης τῶν μαθητῶν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἐν τῷ σχολείῳ κύριον σκοπὸν πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ νὰ καταστήσῃ κτῆμα τῶν μαθητῶν τὴν γλῶσσαν *τῆς μεμορφωμένης τάξεως τοῦ ἔθνους αὐτῶν*, διὰ τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦται ἡ διανοη-

τική, κοινωνικὴ καὶ πολιτική, καθόλου εἰπεῖν, ἡ πνευματικὴ ζωὴ αὐτοῦ. Ταύτης ποιοῦνται χρῆσιν οἱ ἐπιστήμονες πρὸς διατύπωσιν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν ἰδεῶν. Ἐν ταύτῃ εἶναι γεγραμμένα τὰ ἄριστα λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν διδακτικῶν καὶ μορφωτικῶν βιβλίων. Αὕτη εἶναι ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους καὶ ἐν ταύτῃ γράφονται αἱ ἐπίσημοι πράξεις καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν δημοσίων ἀρχῶν. Ἐν ταύτῃ γίνονται αἱ ἐν ταῖς Βουλαῖς, τοῖς δικαστηρίοις καὶ πάσαις καθόλου ταῖς συνελεύσεσιν ἀγορεύσεις καὶ συζητήσεις. Δι' αὐτῆς διεξάγονται ἡ ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία καὶ αἱ ἄλλαι βιοτικαὶ συναλλαγαί. Εἰς ταύτην τέλος συντάττονται κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἐφημερίδες, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκοντες κατανοοῦσιν ἅπαντες. Εἶναι αὕτη θεμελιώδης ἀρχή, ἰσχύουσα ἐν πάσαις ταῖς χώραις, ὅτι τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ ἀκολουθῇ ἐν τῷ ζητήματι τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης τοὺς μεμορφωμένους, τοὺς καλῶς ἀνατεθραμμένους καὶ νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὸν ἁπλούστατον, ἀλλ' ἅμα καὶ καθαρώτατον τύπον αὐτῆς. Εἰδικώτερον δ' ἐπιζητεῖ τὸ σχολεῖον νὰ καταστήσῃ τοὺς παῖδας ἱκανοὺς τὸ μὲν νὰ κατανοῶσι τὰς ἰδέας τῶν ἄλλων, τὰς ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἐκδηλουμένας προφορικῶς καὶ γραπτῶς, τὸ δὲ νὰ ποιῶνται αὐτοὶ χρῆσιν αὐτῆς ἄπταιστον, ὁμιλοῦντες καὶ γράφοντες, τὸ δὲ νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ κατανοῶσι τὰ ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ γεγραμμένα.

Ἡ γλῶσσα δὲ αὕτη, τῆς ὁποίας τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν ἀναλαμβάνει τὸ σχολεῖον, διαφέρει μεγάλως ἀπὸ τῆς κοινότερον λαλουμένης ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἀναστροφῇ, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ μὴ φοιτήσαντες εἰς τὸ σχολεῖον παῖδες χρησιμοποιοῦσι. Καὶ εἶναι ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο τούτων γλωσσῶν εἰς πολλὰς τῶν πεπολιτισμένων χωρῶν πολὺ μεγαλυτέρα ἐκείνης, ἥτις χωρίζει παρ' ἡμῖν τὴν καθαρὰν γλῶσσαν τῶν μεμορφωμένων ἀπὸ τῆς δημώδους. Ἡ τελευταία αὕτη, χρησιμεύουσα πρὸς προφορικὴν ἔκφρασιν νοημάτων κοινῶν καὶ ἁπλουστέρων, ἀναφερομένων εἰς τὰ συνηθέστατα συμβεβηκότα τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, εἶναι ἀτημέλητος καί, ὡς εἰκός, πολὺ ἀτελεστέρα τῆς ἐκφραζούσης τὰ διανοήματα τῆς μεμορφωμένης τάξεως. Δὲν παρίσταται δ' ἀνάγκη ἰδιαιτέρας συστηματικῆς διδασκαλίας πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς, διότι ὁ παῖς, πρὶν ἢ ἤδη φοιτήσῃ εἰς τὸ σχολεῖον, καθίσταται ἱκανὸς νὰ ἐκφράζῃ ἐν αὐτῇ τὰ διανοήματά του. Ἡ πατρικὴ οἰκία, ἡ ὁδός, ὁ περὶ αὐτὸν βίος πορίζουσιν εἰς αὐτὸν τὴν γλῶσσαν ταύτην ἄνευ συστηματικῆς διδασκαλίας.

Τοὐναντίον *ἡ γλῶσσα τῆς μεμορφωμένης τάξεως, μάλιστα ἡ γραφομένη, εἶναι ξένη πρὸς τὸν παῖδα.* Καὶ πανταχοῦ τοῦ κόσμου ὀφείλει οὗτος νὰ ἐκμάθῃ αὐτὴν συστηματικῶς ἐν τῷ σχολείῳ καὶ πανταχοῦ καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς εἰδικὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δ' ἐν τῇ ἐκμαθήσει τῆς γλώσσης ταύτης, ἥτις εἶναι, ὡς εἴπομεν, ἄγνωστος κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῆς μέρος εἰς τοὺς παῖδας, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ δαπανήσωσι πολὺν χρόνον καὶ νὰ

καταβάλωσι μεγάλους κόπους. Οὐδαμοῦ δ' ἀπετολμήθη ὑπὸ τὸ πρόσχημα διευκολύνσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἡ διδασκαλία τῆς διαλέκτου.

Καὶ οὗτος μὲν πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς συστηματικῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης. Ἡ ἐπίτευξις ὅμως αὐτοῦ παρέχει μεγάλας δυσχερείας καὶ προϋποθέτει βαθεῖαν ψυχολογικὴν μόρφωσιν καὶ διδακτικὴν ἐμπειρίαν παρὰ τῷ διδάσκοντι τὸ μάθημα τοῦτο. Αἱ δυσχέρειαι προέρχονται ἐκ τούτου τοῦ λόγου: Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὁ παῖς, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ φοιτῶν εἰς τὸ σχολεῖον, πρὶν ἢ ἐκμάθῃ τοὺς τύπους καὶ καθόλου τὸν μηχανισμὸν τῆς γλώσσης τῶν πεπαιδευμένων, καθίσταται κάτοχος τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν στενοτέρᾳ ἐννοίᾳ, τῆς διαλέκτου, τῆς ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ πατρίδι λαλουμένης, τὴν ὁποίαν ἐκμανθάνει, ὡς εἴπομεν, ἄνευ συστηματικῆς διδασκαλίας, τρόπον τινὰ αὐτομάτως δι' ἁπλῆς μιμήσεως. Θεωρεῖται δὲ καθῆκον τοῦ διδασκάλου νὰ καθαίρῃ καὶ πλουτίζῃ τὴν γλῶσσαν τῶν μαθητῶν του, νὰ θέτῃ ἐκποδὼν τὰς ποικίλας αὐτῆς ἀτελείας περὶ τὴν προφοράν, τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων, τὴν οἰκοδομίαν τοῦ λόγου κ.τ.λ. καὶ νὰ ἀναβιβάζῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀτελοῦς διαλέκτου, τῆς ὁποίας τυγχάνουσι κάτοχοι, εἰς τὴν κανονικὴν καὶ πλουσίαν, τῆς ὁποίας ποιεῖται χρῆσιν ἡ μεμορφωμένη τάξις, ἰδίᾳ ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ.

Τοῦτο ὅμως εἶναι, ὡς εἴπομεν, δυσχερές. Ἐν πρώτοις ἀνάγκη νὰ ἐξαρθῇ, ὅτι ἡ μετάβασις αὕτη τοῦ παιδὸς ἀπὸ τῆς διαλεκτικῆς γλώσσης εἰς τὴν τῶν μεμορφωμένων πρέπει νὰ τελῆται οὐχὶ ἀποτόμως, ἀλλ' ἀβιάστως καὶ μεθοδικῶς. Ὀφείλει δηλαδὴ τὸ σχολεῖον, ἀφορμώμενον πάντοτε ἀπὸ τοῦ γλωσσικοῦ ἐπιπέδου, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ὁ παῖς, νὰ προάγῃ αὐτὸν γλωσσικῶς κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ μὴ παρεμβάλληται οὐδεμία δυσχέρεια εἰς τὴν παιδικὴν ἔκφρασιν καὶ μὴ ἀνακόπτηται ἡ φυσικὴ τάσις, τὴν ὁποίαν ἤδη πρὸ τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως αὐτοῦ ἔχει ὁ παῖς πρὸς τὸ διαλέγεσθαι ἐλευθέρως περὶ πραγμάτων καὶ γεγονότων, κειμένων ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐμπειρίας του. Οὕτω, καθόσον προχωροῦμεν εἰς ἀνωτέρας τάξεις, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ γλῶσσα τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων πρέπει νὰ προσεγγίζῃ κατὰ τὴν λέξιν καὶ τὴν σύνταξιν πρὸς τὸν συνήθη γραπτὸν ἡμῶν λόγον, πλουτιζομένη μεθοδικῶς διὰ νέων στοιχείων, ἅτινα παρέχει ἡ διδασκαλία [1]. Τὴν τοιαύτην ἀβίαστον, ἄνευ ἅλμάτων, συστηματικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ παιδὸς εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων ἐπιβάλλουσι θεμελιώδεις παιδαγωγικαὶ

---

1. Ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ Meumann, «παρὰ τοῦ μαθητοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀπαιτῶμεν τὸ διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς παιδικῆς γλώσσης καθορισθὲν ὡς ἀνώτατον ὅριον γραμματικῆς ὀρθότητος αὐτῆς καὶ τοὺς γραμματικοὺς τύπους τοὺς ἀναλόγους πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδὸς κατὰ τὰ διάφορα ἔτη τῆς ἡλικίας του». (Zeitschr. f. päd. Psychol. u. exp. Päd., Jahrg. 12, Heft 1, σ. 9).

ἀρχαί, ἰσχύουσαι οὐ μόνον περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος, ἀλλὰ καὶ περὶ πάσης τῆς λοιπῆς διδακτικῆς ἐργασίας, τῆς ἐν τῷ σχολείῳ τελουμένης. Οὕτως ἡ Παιδαγωγικὴ διδάσκει, ὅτι ὁ παῖς πρέπει νὰ προσκτᾶται πᾶσαν νέαν γνῶσιν, ἀφορμώμενος πάντοτε ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ. Ὡσαύτως ἀξίωμα παιδαγωγικὸν εἶναι, ὅτι ὁ παῖς ὀφείλει νὰ αὐτενεργῇ κατὰ τὴν πρόσκτησιν τῶν γνώσεων. Κατ' ἄλλην ἀρχὴν παιδαγωγικὴν οὐδὲν πρέπει νὰ παρέχηται εἰς τὸν παῖδα, ὅπερ δὲν στοιχεῖ πρὸς τὴν ἑκάστοτε ἀντιληπτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα.

Πλὴν δὲ τούτου τὴν τοιαύτην ἀβίαστον ὕψωσιν τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς καὶ κοινοτέρας γλώσσης εἰς τὴν τῶν μεμορφωμένων ἐπιβάλλει καὶ ἡ παρ' αὐτῷ τελουμένη φυσικὴ γλωσσικὴ ἐξέλιξις. Κατὰ τὰ προμνημονευθέντα πορίσματα τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς παιδικῆς γλώσσης ὁ παῖς καθίσταται κάτοχος τῆς μητρικῆς γλώσσης κατὰ μικρὸν καὶ διερχόμενος ὡρισμένας βαθμίδας ἐξελίξεως. Ὡς εἴδομεν ὡσαύτως, μέχρι τῆς ἡλικίας τοῦ πέμπου ἔτους ἄγεται παρ' αὐτῷ ὑπὸ κανονικὰς συνθήκας εἰς πέρας ἡ στοιχειώδης γλωσσικὴ ἐξέλιξις.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ σταδίου τούτου ἐξακολουθεῖ ἡ ἐνέργεια τοῦ παιδὸς πρὸς κτῆσιν τῆς γλώσσης, ἥτις ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον διαρκεῖ ὁ σχολικὸς βίος καὶ ἐπέκεινα. Καὶ αὕτη δ' ἡ βραδυτέρα ἐξέλιξις δεικνύει πλείονας φάσεις, πλείονας ἐπαλλήλους βαθμίδας, ἑκάστη τῶν ὁποίων διακρίνεται δι' ἰδίων γνωρισμάτων. Ἑπομένως καὶ ἐκ τῶν πορισμάτων τούτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης συνάγεται, ὅτι ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία ὀφείλει νὰ προσαρμόζῃ τὴν ἐπέμβασιν αὐτῆς πρὸς ὕψωσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς γλώσσης τοῦ μαθητοῦ εἰς τὸ ἑκάστοτε ἐπίπεδον τῆς φυσικῆς αὐτοῦ γλωσσικῆς ἱκανότητος. Ὀφείλει, ἄλλαις λέξεσι, νὰ μὴ προβάλλῃ εἰς τὸν μαθητὴν ἀπαιτήσεις ὑπερτέρας τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ὁ διδάσκαλος δέ, ὅστις προσπαθεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἀποτόμως τὴν παιδικὴν γλῶσσαν διὰ τῆς κανονικῆς τῶν μεμορφωμένων ἐνηλίκων, ἐκεῖνος, ὅστις κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν λοιπὴν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀναστροφὴν αὐτοῦ ποιεῖται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς χρῆσιν αὐστηρὰν τῆς ὀρθοεποῦς γλώσσης τῶν πεπαιδευμένων, ἀθετεῖ νόμους ψυχολογικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς καὶ παραγνωρίζει τὰς φυσικὰς γλωσσικὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας κατὰ τὰ διάφορα ἔτη ἔχει ὁ παῖς.

Ὡσαύτως ἀθετεῖ νόμους γλωσσικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς ὁ ἀναγκάζων τὸν παῖδα, τὸν τὸ πρῶτον φοιτῶντα εἰς τὸ σχολεῖον, νὰ μεταβάλῃ ἀποτόμως τὸν τρόπον τοῦ ὁμιλεῖν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει ἐθισθῇ, καὶ ἀποδοκιμάζων πᾶν γλωσσικὸν σφάλμα αὐτοῦ, πᾶσαν αὐτοῦ ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ γραμματικῶς καὶ συντακτικῶς ὀρθοῦ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὑπερπηδᾷ τὰ ὅρια, ἅτινα ἔχει διαγράψει ἡ φύσις, ἐπιβάλλει εἰς τὸν παῖδα τρόπους ἐκφράσεως μὴ ἀνταποκρινομένους εἰς τὰς δυνάμεις του, ὠθεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τὴν κανονικὴν βαθμίδα τῆς φυσικῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ἐξελίξεως. Οὕτω δὲ καὶ ἀνακόπτει τὴν φυσι-

κὴν τάσιν τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ὁμιλεῖν. Καὶ ἐνῷ οὗτος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως αὐτοῦ ἔχει συνήθως φυσικὴν ἰσχυρὰν τάσιν νὰ ἐρωτᾷ περὶ πάντων καὶ νὰ διαλέγηται περὶ πάντων, ἅτινα ἐγείρουσιν ἐν αὐτῷ διαφέρον, ἐλάχιστα φροντίζων περὶ τῆς γραμματικῆς ὀρθότητος τῶν λεγομένων, τῆς ὀρθῆς χρήσεως κυρίων καὶ δευτερευουσῶν προτάσεων κ.τ.λ., νῦν, ἠναγκασμένος νὰ χρησιμοποιῇ γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἀγνοεῖ, καὶ φοβούμενος, μὴ ὑποπέσῃ εἰς σφάλματα, καθίσταται διστακτικός, ἀποβάλλει τὴν πρὸς τὸ ὁμιλεῖν ἔφεσιν καὶ ἐν πλείσταις περιπτώσεσι προτιμᾷ νὰ σιγᾷ. Τοῦτο ὅμως ἀποβαίνει ἐπὶ βλάβῃ μεγίστῃ τῆς τε γλωσσικῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς καθόλου διανοητικῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ. Τέλος ἡ κατὰ τὴν διδασκαλίαν χρῆσις γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὁ παῖς δὲν δύναται νὰ νοῇ τελείως καὶ ἥτις δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ συναίσθημα αὐτοῦ, εἶναι μέγιστον κώλυμα πρὸς μόρφωσιν αὐτοῦ. Αἱ γνώσεις, αἵτινες παρέχονται διὰ τοιαύτης γλώσσης, μὴ κατανοούμεναι ὑπ' αὐτοῦ προσηκόντως, δὲν δύνανται νὰ ἀποβῶσι κτῆμα αὐτοῦ καὶ ἐπιδράσωσιν ἐπ' αὐτόν.

Ἡ εἰρημένη ὅμως ἀπαίτησις δὲν σημαίνει, ὅτι σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶναι νὰ καθηλώσῃ τὸν μαθητὴν ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἐπιπέδου, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται προερχόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας του, ὡς ἔπραξαν παρ' ἡμῖν οἱ αὐτοκληθέντες «*ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταί*» καὶ ὡς κηρύττουσι νεοφώτιστοί τινες ψυχολόγοι καὶ αὐτοχειροτόνητοι παιδαγωγοί, συνιστῶντες ἐμμονὴν τοῦ σχολείου «*εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς μάννας*». Λησμονοῦσιν οὗτοι, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη τῆς μάννας πλὴν τῶν ἄλλων πολλαπλῶν ἀτελειῶν της δὲν εἶναι ὁμοία εἰς πάσας τὰς περιφερείας τῆς χώρας ἡμῶν. Ὑπάρχει πληθὺς διαλεκτικῶν παραλλαγῶν αὐτῆς. Δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι ἑκάστη ἑλληνικὴ περιφέρεια ἔχει ἰδιαιτέραν γλῶσσαν τῆς μάννας. Πρέπει λοιπὸν οἱ παῖδες τῶν διαφόρων τούτων περιφερειῶν νὰ ἐντοπισθοῦν γλωσσικῶς εἰς ταύτας τὰς διαλέκτους τῆς μάννας; Ἀλλ' οὕτω θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων γλωσσικὴ ἐπικοινωνία, ὅπως δεικνύει τοῦτο παραστατικώτατα ἡ γνωστὴ *Βαβυλωνία*.

Λησμονοῦσιν ὡσαύτως οἱ τὰ τοιαῦτα προτείνοντες, ὅτι παρά τισιν ἑλληνικαῖς οἰκογενείαις ὁμιλεῖται ἀκόμη ἕνεκα ἀκηδίας τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ὡς μητρικὴ γλῶσσα ἡ ἀλβανική, ἡ κουτσοβλαχική, ἡ βουλγαρική, ἡ τουρκική. Τί θὰ συμβῇ λοιπὸν εἰς τὰς οἰκογενείας ταύτας, ἐὰν ἰσχύσῃ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίας τῆς γλώσσας τῆς μάννας; Οὕτω θὰ διαιωνίζωμεν ἡμεῖς αὐτοβούλως, ὑπ' οὐδενὸς ἀναγκαζόμενοι, ζητήματα μειονοτήτων ἐν τοῖς κόλποις ἡμῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ὑποστηρίζονται παρ' ἡμῖν καὶ δυστυχῶς ἐφαρμόζονται μέχρι τινὸς ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολείοις. Οὐδαμοῦ ὅμως τοῦ λοιποῦ κόσμου συμβαίνουσι παρόμοια. Οὐδαμοῦ ἡ διαλεκτικὴ γλῶσσα διδάσκεται συστηματικῶς ἐν τῷ σχολείῳ ὡς γλῶσσα μητρική. Θεμελιώδης ἀρχή, ἐφαρμοζομένη

ἐν πάσαις ταῖς πεπολιτισμέναις χώραις, εἶναι, ὅτι μόνη ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους πρέπει νὰ χρησιμοποιῆται ἐν τῷ σχολείῳ καὶ νὰ διδάσκηται συστηματικῶς ὡς μητρικὴ γλῶσσα, οὐχὶ δὲ τὰ ἰδιώματα.

Πρέπει ὅμως παραλλήλως νὰ καταβάλληται πᾶσα φροντίς, ὅπως ἡ ἐπίσημος γλῶσσα, διατηροῦσα τὸν γραμματικὸν καὶ συντακτικὸν μηχανισμὸν αὐτῆς, τείνῃ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς ἁπλοποίησιν, ἀποβάλλουσα ἀρχαϊσμοὺς καὶ καθόλου τύπους περιπεσόντας εἰς ἀχρηστίαν. Πρέπει ὡσαύτως ἡ ἐπίσημος γλῶσσα νὰ δέχηται καὶ ἐνσωματοῖ στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἐδάφους τοῦ ὁμιλοῦντος λαοῦ, ὅσα κατώρθωσαν διὰ τῆς χρήσεως νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς διαλεκτικῆς μονομερείας καὶ νὰ καταστῶσι πανελλήνιον κτῆμα.

Πρὸς τοῦτο ὀφείλουσι νὰ συνεργάζωνται πλείονες παράγοντες καὶ ἰδίᾳ *ἡ λογοτεχνία, ὁ τύπος* καὶ *τὸ σχολεῖον*.

Δυστυχῶς αἱ ἀρχαὶ αὗται ἠθετήθησαν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ἀφ' οὗ χρόνου οἱ ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπανεύρῃ ἡ παρ' ἡμῖν ἐκπαίδευσις τὸν ὀρθὸν δρόμον ἐν τῷ ζητήματι τῆς γλώσσης ἕνεκα ἀκηδίας τῶν ἁρμοδίων. Οὕτως ὁ παράγων τῆς ἐκπαιδεύσεως ἠχρηστεύθη παρ' ἡμῖν ἐν τῷ θέματι τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

Καὶ ἡ λογοτεχνία δὲ ἄλλας ἐτράπη ὁδοὺς παρ' ἡμῖν. Τὰ προϊόντα τοῦ καλλίμου ἰδίᾳ τῶν σημερινῶν νεαρῶν λογοτεχνῶν φέρουσιν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν τὴν σφραγῖδα τῆς ἀκρότητος. Διακρίνει αὐτὰ ἀκαταστασία καὶ ἀσχημοσύνη τοῦ λόγου, διωγμὸς καὶ ἐξωστρακισμὸς λέξεων εὐχρήστων, ἀκρωτηριασμὸς πάσης λέξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἀναγκάζονται νὰ χρησιμοποιῶσιν, ἀποκοπὴ ἀρχικῶν καὶ τελικῶν γραμμάτων καὶ περικοπὴ συλλαβῶν ἀπὸ τῶν λέξεων τούτων, ὀρθογραφικαὶ παραμορφώσεις, διαλεκτικὴ προφορά, πλοκὴ τοῦ λόγου ἀήθης, χρῆσις κατὰ κόρων ἐκφράσεων ἰδιωματικῶν, ἐπιμελὴς περισυλλογὴ καὶ χρησιμοποίησις ξενικῶν στοιχείων, δημιουργία νέων λέξεων ἰδίας κατασκευῆς, πολλαὶ τῶν ὁποίων εἶναι ἐξαμβλωματικὰ προϊόντα.

Διὰ τοιούτων στοιχείων εἶναι διηνθισμένα τὰ πλεῖστα λογοτεχνικὰ προϊόντα τῆς νεωτάτης ἐσοδείας. Διὰ τοῦτο δέ, ἐνῷ ἀλλαχοῦ ἡ λογοτεχνία εἶναι ὁ σπουδαιότατος συντελεστὴς τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως καὶ ὁ κύριος ρυθμιστὴς τῆς διαπλάσεως τῆς γλώσσης, κατήντησε παρ' ἡμῖν, ὥστε ὁ λαὸς νὰ ἀποτροπιάζηται τὰ κατασκευάσματα πολλῶν λεγομένων λογοτεχνῶν, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε πολὺ ὀλίγον ἐννοεῖ. Καὶ ἀντὶ μιμήσεως αὐτῶν γεννᾶται παρ' αὐτῷ ἀηδία καὶ ἀντίδρασις. Καὶ τὸ κακὸν προχωρεῖ καὶ εἶναι ἄδηλον, ποῦ θὰ καταλήξῃ.

Ἡ κατάστασις αὕτη κατέστη ἤδη αἰσθητὴ καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν δημοτικιστῶν καὶ ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ μεγάλως πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Τῆς ἀνησυχίας δὲ ταύτης δείγματα εἶναι δημοσιεύματα, ἅτινα ἐσχάτως εἶδον τὸ φῶς, προερχόμενα ἐκ τοῦ καλάμου τῶν σοβαρωτέρων ὀπαδῶν τῆς δημοτικῆς.

Θὰ παραθέσωμεν σχετικὰς γνώμας τῶν ἐπιφανεστάτων ἐξ αὐτῶν :

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Γρ. Ξενόπουλος ἐπιτίθεται δριμύτατα [1] κατὰ τῆς τάσεως πρὸς εἰσαγωγὴν γραφῆς στερουμένης τόνων καὶ πνευμάτων καὶ πρὸς κατάργησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Καὶ προσθέτει : «Δὲν μπορεῖ καθένας νὰ γράφῃ τὴ γλῶσσα ὅπως τοῦ καπνίζει. Ἡ γλῶσσα εἶναι ἐθνικὸς θεσμός, παράδοσις, σύμβασις, νόμος. Κάθε ἀλλαγή, κάθε καινοτομία πρέπει πρῶτα νὰ καθιερώνεται, νὰ ἐπιβάλλεται καὶ γιὰ νὰ καθιερωθῇ καὶ ἐπιβληθῇ πρέπει νὰ τὴν παραδεχθοῦν οἱ περισσότεροι».

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Σπ. Μελᾶς κραυγάζει [2] : «Οἱ Ἕλληνες δὲν ξέρουν ἑλληνικά. Ἂν πάρετε νὰ διαβάσετε προσεκτικὰ τὸ τυπωμένο μ' ἑλληνικὰ στοιχεῖα χαρτί, θὰ ἰδῆτε σὲ κάθε γραμμὴ κι' ἀπὸ μιὰ χοντροκομμένη ἀκυρολεξία. Ὁ Ἕλλην δὲν σέβεται καθόλου τὴ γλῶσσα του. Εἶναι καὶ σ' αὐτὴ ἀναρχικός. Θὰ πρέπει νὰ γίνῃ μιὰ σταυροφορία γιὰ τὴν κυριολεξία καὶ τὴν ὀρθὴ σύνταξι». Καὶ συνιστᾷ ὡς μέσον θεραπείας νὰ ἀφήσουν οἱ Ἕλληνες κάθε ἄλλο ἀνάγνωσμα καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν μελέτην τοῦ *Ἑλληνικοῦ λεξικοῦ*.

Ὁ κ. Αἰμ. Χουρμούζιος εἰς μελέτην του ἀξίαν πολλοῦ λόγου ὑπὸ τὸν τίτλον «Χάριν τῆς δημοτικῆς. Ἡ καθαρεύουσα στὰ σχολεῖα» [3] γράφει μεταξὺ ἄλλων τὰ χαρακτηριστικώτατα ταῦτα : «Ὅλοι οἱ παλαιοὶ δημοτικισταὶ... ἐμαθήτευσαν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς καθαρεύουσας... Ἔγραψαν τὴ δημοτικὴ γιατὶ ἔμαθαν κατὰ βάθος καὶ κατὰ πλάτος τὴν καθαρεύουσα... Ἀλλὰ οἱ νέοι μας λόγιοι εἶναι ἀγράμματοι. Ἀνορθογραφοῦν, σολοικίζουν καὶ συχνὰ βαρβαρίζουν, γιατὶ δὲν ἔμαθαν, δὲν πέρασαν ἀπὸ τὸ σχολειὸ τῆς καθαρεύουσας. Ἀφοῦ καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς ποὺ τοὺς διδάσκει τὴ γλῶσσα, ἄγνωστη καὶ ὡς γλωσσικὸ κείμενο, στρεβλώνει τὸ γλωσσικό τους αἴσθημα καὶ τοὺς ξεστρατίζει ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ παιδεία»... «Τώρα δὲν μαθαίνουν. Καὶ αὐτὰ ποὺ μαθαίνουν, δὲν εἶναι γράμματα. Εἶναι ἄχυρα. *Μὲ τὶς ἀνόητες, τὶς ἀντιεπιστημονικές, τὶς ἄγλωσσες γραμματικές, ποὺ ἄγλωσσοι καὶ ἀμαθέστατοι ἄνθρωποι βιάσθηκαν νὰ τὶς πανηγυρίσουν καὶ νὰ τὶς εἰσαγάγουν στὴν παιδεία τοῦ Κράτους*».

Καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα :

«Ἡ μετακίνησις τῆς καθαρευούσης ἀπὸ τὴν κατώτερη καὶ τὴ μέση παιδεία τοῦ Ἔθνους μᾶς ἔβλαψε. Καὶ δὲν μᾶς ἔβλαψε μόνον ὡς ἔθνος. Ἔβλαψε

---

1. Ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέοι δρόμοι», Δεκέμβριος 1943.
2. Ἐφημερὶς «Καθημερινὴ» τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1944.
3. Ἐφημερὶς «Καθημερινὴ» τῆς 6ης Μαΐου 1954.

καὶ τὴ γλῶσσα. Ἔβλαψε πρωτίστως τὴ δημοτική. Καὶ εἶναι ἀνάγκη χάριν τῆς δημοτικῆς νὰ διδάσκεται ἡ καθαρεύουσα στὰ σχολεῖα... Νὰ διδάσκεται συστηματικά, ἐπίμονα, ὄχι κατὰ παραχώρησιν, ὅπως γίνεται τώρα, ἀλλὰ κατὰ κύριον μέλημα γιὰ τὴ στερεὴ γλωσσικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ».

Εἰς τὸ αὐτὸ ἄρθρον του ἐλέγχει δριμύτατα τὸν Ψ υ χ ά ρ η ν, διότι «ἤθελε νὰ ἀναγκάση τὸν λαὸ νὰ παραμερίση ἀπὸ τὶς γλωσσικές του συνήθειες τύπους καὶ λέξεις, φράσεις ὁλόκληρες καὶ φθόγγους ἀκόμη, ποὺ εἶχαν ριζωθῆ καὶ ἀνοίξει αὐτόματα τὸ δρόμο τους στὴ γλωσσική του εὐαισθησία καὶ εἶχαν ἐπιβληθῆ μὲ τὴν ἱστορική τους ἀναγκαιότητα. Καὶ ἤθελε νὰ τὸν ἀναγκάση νὰ ἀρνηθῆ τὸν ρόλο τῆς καθαρευούσης ὡς συνδετικοῦ κρίκου μὲ τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι ἐφεύρημα, δὲν εἶναι πλαστὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα. Εἶναι καὶ ἦταν μιὰ γλωσσικὴ πραγματικότης...» κ.τ.λ.

Ὁ κ. Κ. Δ η μ α ρ ᾶ ς ἐδημοσίευσε πρό τινος μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὄχι τὰ ἰδιώματα» [1], ἐν τῇ ὁποίᾳ διατυποῖ ὀρθὰς γνώμας περὶ τοῦ δρόμου, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐν διαπλάσει εὑρισκομένη δημοτική. Καὶ λέγει μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑπόμενα: «Νὰ στηριχθοῦμε ἐπάνω στὴ γλῶσσα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἀλλὰ νὰ μὴν σταθοῦμε σ' αὐτήν». Καὶ ζητεῖ ἰδίως δύο τινὰ «*Ἐμπλουτισμὸ τῆς γλώσσας* καὶ *ξεκαθάρισμα* ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν τύπων καὶ τῶν ὅρων», τὰ ὁποῖα θεωρεῖ «χαρακτηριστικὰ τῶν γλωσσῶν ποὺ δὲν ἔχουν δυνατὴ γραπτὴ παράδοση. Νὰ περάσουμε στὴν ἑνότητα ποὺ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ στηρίγματα τῶν πνευματικῶν ἐπιδόσεων... Μακρυὰ ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ξένο πρὸς τὴν κοινὴ γλωσσικὴ παράδοση, ἰδιωματικό».

Τέλος ὁ κ. Γ. Ζ ο ύ κ η ς, μέλος τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ θερμὸς ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς, κρίνει ἐν εἰδικῇ μελέτῃ [2] ὡς ἑξῆς τὰ νεώτερα λογοτεχνήματα: «Ἀφίνω ποὺ οἱ διάφοροι λογοτέχνες παρουσιάζουν μεταξύ τους διαφορὲς στὴ γλῶσσα, ὥστε, ὅποιος θὰ ἐπιχειροῦσε ἀπ' τὴ γλῶσσα τους νὰ συστηματοποιήσῃ τὰ γραμματικὰ φαινόμενα, θὰ πελάγωνε κυριολεκτικῶς, δὲν θὰ τοῦ ἔφθανε ὅλη ἡ γλωσσολογία, γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ στὰ παιδιὰ τὴν ὕπαρξι τόσων πολυμόρφων φαινομένων».

Τὰ αὐτὰ γνωρίσματα τῆς γλωσσικῆς ἀκαταστασίας καὶ ἀκρότητος ἔχουσι καὶ πολλαὶ τῶν μεταφράσεων ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, αἵτινες κατέκλυσαν τὴν ἀγορὰν καὶ μὴ ὑπάρχοντος κωλύματός τινος γίνονται δεκταὶ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰς οἰκογενείας, κυκλοφοροῦσιν ἐλευθέρως εἰς χεῖρας τῶν παίδων καὶ διαστρεβλοῦσιν αὐτοὺς γλωσσικῶς.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα ἡμῶν.

---

1. Ἐφημερὶς «Τὸ Βῆμα» τῆς 21ης Αὐγούστου 1955.

2. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Ζ ο ύ κ η, Συμβολὴ στὴ γραμματικὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας, Ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 4.

Ἡ ἐπιστήμη διδάσκει, ὅτι ἓν τῶν ὑψίστων καθηκόντων τοῦ σχολείου εἶναι νὰ ὑποβοηθήσῃ καὶ προαγάγῃ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ μαθητοῦ καὶ ἀνυψώσῃ αὐτὸν εἰς γλωσσικὸν ἐπίπεδον ἀνώτερον ἐκείνου, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται κατὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὸ σχολεῖον. Πρὸς τοῦτο δὲ προβάλλονται εἰς τὸν διδάσκοντα τὸ γλωσσικὸν μάθημα πρὸς ἐφαρμογὴν αἱ ἑπόμεναι δύο θεμελιώδεις ἀρχαί:

1. Ὀφείλει νὰ ὑποβοηθῇ συστηματικῶς τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδὸς καὶ μετάγῃ αὐτὸν ἐκ τῆς διαλεκτικῆς μητρικῆς, τὴν ὁποίαν ἐξέμαθε κατὰ τὸν προσχολικόν του βίον, εἰς τὴν ὀρθοεπῆ, ἀπηρτισμένην καὶ ἐνιαίαν γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων.

2. Δέον νὰ προβαίνῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἄνευ ἁλμάτων, βαθμιαίως, ἐφαρμόζων τὴν θεμελιώδη μεθοδικὴν ἀρχὴν «ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἄγνωστον», «ἀπὸ τοῦ ἐγγὺς εἰς τὸ πόρρω», ἀφορμώμενος ἀπὸ τῆς μητρικῆς διαλέκτου τοῦ μαθητοῦ καὶ προσαρμοζόμενος πάντοτε ἀπὸ λεξιλογικῆς, φρασιολογικῆς, γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς ἀπόψεως πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον αὐτοῦ· ἄλλαις λέξεσιν, ἔχων πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν βαθμίδα τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἑκάστοτε εὑρίσκεται οὗτος.

Πρὸς ἐφαρμογὴν δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων προβάλλονται εἰς τὸν διδάσκαλον αἱ ἑπόμεναι ἀπαιτήσεις:

α) Κατὰ τὴν διδασκαλίαν του καὶ τὴν καθόλου μετὰ τῶν παίδων ἀναστροφήν του νὰ ποιῆται χρῆσιν γλώσσης ἁπλῆς, ἀποφεύγων λέξεις, τύπους γραμματικούς, τρόπους ἐκφράσεως μὴ συμμέτρους πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον τῶν μαθητῶν του. β) Νὰ χρησιμοποιῇ γλῶσσαν ἄπταιστον, ἀπηλλαγμένην σφαλμάτων γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν, ἐκφράσεων διαλεκτικῶν, ξενισμῶν, καθόλου ἀτελειῶν περὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν λέξεων καὶ τῶν προτάσεων.

Ἕνεκα δὲ τούτου κατ' ἀνάγκην ἡ γλῶσσα τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ εἶναι ἀνωτέρα τῆς παιδικῆς. Εἶναι πλημμελὲς πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ παιδὸς ἢ ὑπὸ οἱανδήποτε ἄλλην πρόφασιν νὰ κατέρχηται ὁ διδάσκαλος μέχρι τοῦ γλωσσικοῦ ἐπιπέδου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ νὰ ἀπομιμῆται τὰς γλωσσικὰς ἐκείνων ἀτελείας. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀθετεῖται ὁ ἀνωτέρω διατυπωθεὶς θεμελιώδης γλωσσικὸς σκοπὸς καὶ ἀντί, ὡς εἶναι ὀρθόν, νὰ εὑρίσκῃ ὁ παῖς ἐν τῷ διδασκάλῳ γλωσσικὸν πρότυπον, καθίσταται αὐτὸς διὰ τῆς ἀτελοῦς γλώσσης του πρότυπον εἰς τὸν διδάσκαλον. Προσκολλώμενος ὁ διδάσκαλος εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν, ἐπαναλαμβάνων τοὺς πλεονασμούς, τοὺς διαλεκτισμούς, τοὺς βαρβαρισμοὺς καὶ σολοικισμοὺς καὶ γενικῶς τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀτελείας τῆς γλώσσης τῶν παίδων, ἐνισχύει καὶ στερεοποιεῖ ταῦτα ἐν τῇ συνειδήσει των καὶ ἀνακόπτει τὴν μὴ περατωθεῖσαν ἀκόμη γλωσσικὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν. Οὕτω καταδικάζομεν τὴν γλῶσσαν τοῦ παιδὸς νὰ σταματήσῃ, ἐνῷ ἀκόμη δὲν ἔχει περατωθῇ ἡ γλωσσική του ἐξέλιξις, ἐθίζομεν δὲ αὐτὸν εἰς

πλημμελῆ, ἄκομψον, ἡμιτελῆ διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ φθείρομεν τὴν μητρικὴν γλῶσσαν.

Εἶναι δὲ δυνατὸν ἀμφότεραι αἱ ἀνωτέρω ἀπαιτήσεις, αἱ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀποκλείουσαι ἀλλήλας, νὰ τυγχάνωσι πλήρους ἐφαρμογῆς. Δύναται νὰ νοηθῇ ἄριστα γλῶσσα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἁπλῆ καὶ σύμμετρος πρὸς τὴν παιδικὴν φύσιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἄπταιστος, ἀπηλλαγμένη σφαλμάτων. Οἴκοθεν δὲ νοεῖται, ὅτι αἱ αὐταὶ ἀπαιτήσεις πρέπει νὰ ἰσχύωσι καὶ περὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων καὶ τῶν λοιπῶν σχολικῶν ἐγχειριδίων, τῶν προοριζομένων πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν.

Παρερχόμενοι ἄλλα ζητήματα συναφῆ πρὸς τὸ παρὸν θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τῷ σχολείῳ, περὶ τῶν ὁποίων ποιούμεθα ἐκτενῆ λόγον ἐν ἄλλαις μελέταις ἡμῶν [1], περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀναγραφὴν γενικῶν τινων ἀρχῶν.

1. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ καταστῇ ἡ δημώδης γλῶσσα ὑποκείμενον συστηματικῆς διδασκαλίας, διότι αὕτη οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου διδάσκεται ἐν τοῖς σχολείοις συστηματικῶς ὡς μητρικὴ γλῶσσα. Αὕτη εἶναι πτωχή, ἀκαλλιέργητος, ἀνεπαρκὴς πρὸς ἔκφρασιν τῶν λεπτοτέρων διανοημάτων. Τὸ σπουδαιότατον δέ, στερεῖται σταθεροῦ γραμματικοῦ καὶ συντακτικοῦ μηχανισμοῦ. Συνδιδασκομένη δ' αὕτη παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, θὰ γεννᾷ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ σύγχυσιν καὶ ἀστάθειαν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς μητρικῆς γλώσσης.

2. Σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι νὰ προαγάγῃ τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν τῶν παίδων καὶ νὰ ἀνυψώσῃ αὐτοὺς ἀβιάστως καὶ μεθοδικῶς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς γλώσσης αὐτῶν εἰς τὴν ὀρθοεπῆ γραφομένην γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων, διὰ τῆς ὁποίας ἐκδηλοῦται ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Ἔθνους.

3. Κυριώτατα δὲ πρὸς τοῦτο μέσα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α) Νὰ πλουτίζῃ τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῶν παίδων διὰ λέξεων τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἀντικαθιστῶσα πᾶσαν διαλεκτικὴν καὶ ξενικήν.

β) Νὰ ἐθίζῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθὴν προφορὰν τῶν λέξεων, καὶ δὴ πασῶν τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν φθόγγων, ἐφαρμόζουσα καὶ πάσας τὰς ἐνδεικνυομένας φωνητικὰς ἀσκήσεις πρὸς γύμνασιν τῶν φωνητικῶν ὀργάνων.

γ) Νὰ ἀσκῇ αὐτοὺς μεθοδικῶς εἰς τὴν ὀρθογραφίαν.

δ) Νὰ ἐθίζῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τῶν λέξεων, τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν φραστικὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ἀποφυγὴν μεταφορικῶν ἐκφράσεων.

---

1. Πρβλ. Ν. Ἐξαρχοπούλου, Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων. Ἐν Ἀθήναις 1944. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης ἐν τῷ σχολείῳ. Ἐν Ἀθήναις 1949.

ε) Νὰ παρέχῃ καὶ διδάσκῃ συστηματικῶς τοὺς μᾶλλον εὐχρήστους γραμματικοὺς τύπους, ἀποφεύγουσα κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν πολυτυπίαν.

4. Ἡ τοιαύτη ἐπικουρία, ἡ τοιαύτη ὕψωσις τοῦ παιδὸς ἐκ τῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἐπίσημον ἐθνικὴν γλῶσσαν πρέπει νὰ τελῆται οὐχὶ ἀποτόμως, ἀλλὰ βαθμιαίως καὶ ἀβιάστως. Πρὸς τοῦτο δ' εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀφορμᾶται ἡ διδασκαλία ἀπὸ τῆς μητρικῆς διαλέκτου τοῦ μαθητοῦ καὶ νὰ προχωρῇ διαρκῶς ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἄγνωστον.

5. Καὶ ὁ διδάσκαλος ὀφείλει κατὰ τὴν ἀναστροφὴν αὐτοῦ μετὰ τῶν μαθητῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ποιῆται χρῆσιν γλώσσης ἁπλῆς καὶ νοητῆς ὑπ' αὐτῶν, ἀποφεύγων λέξεις, τύπους γραμματικοὺς καὶ τρόπους ἐκφράσεως μὴ συμμέτρους πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἐπίπεδον αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ χρησιμοποιῇ ἐν τῷ λόγῳ του γλῶσσαν ὀρθήν, ἀπηλλαγμένην γραμματικῶν σφαλμάτων, διαλεκτικῶν ἐκφράσεων, ξενικῶν λέξεων, ἀτελειῶν περὶ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ λόγου.

6. Πρέπει δὲ νὰ ἀρχίζῃ ἐνωρίτατα ἡ προσπάθεια αὕτη πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν παίδων εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Εἶναι ἀπόβλητον τὸ παρ' ἡμῖν συμβαῖνον, κατὰ τὸ ὁποῖον εἰς τὰς τέσσαρας κατωτέρας τάξεις τοῦ σχολείου τούτου διδάσκεται συστηματικῶς ἡ δημώδης, μόλις δ' ἀπὸ τῆς πέμπτης τάξεως διατίθενται ὥραί τινες πρὸς παράλληλον διδασκαλίαν τῆς ἐπισήμου γλώσσης. Οὕτω στερεοποιοῦνται κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως τῶν παίδων ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν πᾶσαι αἱ ἀτέλειαι τῆς διαλέκτου, τὰς ὁποίας ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ ἀποβάλωσιν οὗτοι βραδύτερον. Οὕτω προσέτι διδάσκονται παρ' ἡμῖν οἱ παῖδες ὡς μητρικὴν γλῶσσαν δύο γλωσσικὰς μορφάς, διπλῆν ὀρθογραφίαν, διπλῆν κλίσιν, διπλῆν σύνταξιν, διπλοῦς τύπους καὶ διπλῆν σημασίαν τῆς αὐτῆς λέξεως. *Τοῦτο οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου συμβαίνει.* Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ εἶναι, ὅτι οὐ μόνον καταπονοῦνται οὗτοι εἰς ὑπέρμετρον βαθμόν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκάζονται πολλάκις νὰ ἀπομανθάνωσιν ἐν τῷ γυμνασίῳ ἐκεῖνα, ἅτινα ἐδιδάχθησαν ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. Πλὴν δὲ τούτου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐδεμίαν τῶν δύο τούτων γλωσσικῶν μορφῶν κατορθοῦσι νὰ ἐκμάθωσι τελείως, ἀλλ' ἀντὶ τούτου γεννᾶται ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν σύγχυσις. Ἡ γλωσσικὴ ἀστάθεια, ἡ χαρακτηρίζουσα τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας, μαρτυρεῖ περὶ τούτου.

7. Ἀποκλείοντες τὴν ἰδιαιτέραν διδασκαλίαν τῆς δημώδους, θεωροῦμεν ὀρθὸν νὰ διδάσκωνται συστηματικῶς, ὡς ἀναπόσπαστα τμήματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅσα στοιχεῖα τῆς δημώδους κατώρθωσαν διὰ τῆς χρήσεως νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς διαλεκτικῆς μονομερίας, εἰσεχώρησαν ἤδη εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς μεμορφωμένης τάξεως καὶ ἐγένοντο κοινῆς χρήσεως.

8. Ὀρθὸν εἶναι ὡσαύτως νὰ περιλαμβάνωνται ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις καὶ νὰ καθίστανται γνωστὰ εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα

ἢ καὶ τμήματα αὐτῶν, γεγραμμένα ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ, ὡς καὶ προϊόντα τῆς δημώδους μούσης, ἄξια λόγου κατὰ τὸ περιεχόμενον ἢ τὸ λογοτεχνικὸν εἶδος, ὅπερ ἐκπροσωποῦσιν.

9. Καὶ τὰ παντὸς εἴδους σχολικὰ ἐγχειρίδια καὶ διδακτικὰ βιβλία πρέπει νὰ εἶναι συντεταγμένα συμφώνως πρὸς τὰς αὐτὰς ἀρχάς.

10. Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται προσέτι, ὅτι τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ὀρθὴν γλωσσικὴν κατάρτισιν τῶν μαθητῶν δὲν ὑπέχει μόνος ὁ διδάσκων τὸ γλωσσικὸν μάθημα. Ἐξ ἴσου ὑπεύθυνοι εἶναι καὶ πάντες οἱ λοιποὶ διδάσκαλοι, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ συνεργάζωνται πρὸς τοῦτο ἁρμονικῶς, ἐφαρμόζοντες τὰς αὐτὰς ἀρχὰς καὶ φροντίζοντες περὶ τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ χρησιμοποιοῦσι, καὶ προσέχοντες εἰς τὴν ὑπὸ τῶν μαθητῶν των χρησιμοποιουμένην γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν βιβλίων, ἅτινα θέτουσιν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ